

D-uppsats

Religionsvetenskap 10 p

Södertörns Högskola

Vårterminen 2006

När de flygande tefaten landade i folkhemmet

En studie av ufo-mytens förändring i en svensk kontext

Jessica Moberg 810326-5503

Handledare David Thurfjell

2006-06-06

Abstract

Narratives about UFO:s and extraterrestrials can be regarded as part of an everyday religiosity, yet the issue has been poorly studied outside an American context, within the discipline of Religious Studies. In this paper, I therefore seek knowledge about the further development of these narratives within the Swedish UFO-movement from the 1960's until today. Influenced by social anthropologist Claude Lévi-Strauss' discussion about mythemes as the smallest components of a myth, I argue that the stories which emerge within the Swedish context differ from the American ones. This difference consists of both loss of certain mythemes and the addition of others to this mythic complex. These changes are further to be found on three diverse levels. Sweden is on the first level given a role in the cosmic drama, and also a history of UFO-observations. On a thematic level, so called abduction stories lose their sexual overtones, while indigenous conspiracy theories are being created around the Swedish Defence Research Agency, FOA. On a third and ideological level, some narratives are strongly influenced by indigenous socialistic ideology. The changes which occur within the narrative complex are further analysed against the background of the Swedish political and ideological situation during the time of development of these narratives. Finally the differences between legend, myth and common tales are discussed. I conclude that the relevant way of referring to these stories is as to mythic narratives.

Förord

Flygande tefat, rymdvarelser och konspirationer, associationer såväl som reaktioner är många då man nämner ämnet. Somliga betraktar föreställningar om ufon och utomjordingar som ”flum” eller rent av uttryck för psykisk ohälsa, medan andra inte lika lätt avfärdar dem.

Allmänhetens blickar har vid ett flertal tillfällen riktats mot grupper vars trossystem kretsar kring ufon. Som exempel kan anföras *Heavens Gate*, den amerikanska ufo-grupp som begick kollektivt självmord under slutet av 1990-talet. Många minns säkert också hur den internationella *Raëlianska rörelsen* under en period stod på Sergels torg i centrala Stockholm med en banderoll där orden ”UFO” och ”Raël” stod skrivna.

Inte sällan är de personer och grupper som förfäktar uppfattningen att vi besöks av varelser från utomjordiska civilisationer föremål för hånfulla kommentarer och insvepta i ett löjets skimmer. Samtidigt visar undersökningar från flera länder att många tror att jorden besöks av intelligenta utomjordiska varelser. Oavsett hur man förhåller sig till föreställningarna kan ingen förneka att dessa har fått fäste i populärkulturen, genom skönlitteratur, film och tecknade serier. För inte länge sedan noterade jag att en butik i centrala Stockholm sålde almanackor med ufo-motiv. Efter det obligatoriska besöket i konfektyrbutiken inför påsken kunde jag också konstatera att godis föreställande ufon numera finns att köpa.

Vad handlar då detta om? Jag menar att ett sätt att närma sig ämnet är att betrakta berättelser om ufon och utomjordingar som mytiska berättelser, och behandla dessa utifrån ett mytteoretiskt perspektiv. Med begreppet myt åsyftas här ett ramverk utifrån vilket man tolkar verkligheten.

För ett par år sedan då jag precis hade påbörjat min religionsvetenskapliga utbildning fick jag i min hand ett exemplar av Sune Hjorths och Ante Jonssons *Fantastiska resor med UFO: besök hos utomjordiska civilisationer*. Boken fångade mitt intresse såväl på grund av författarnas livfulla beskrivningar av rymdresorna, som av de konspirations-teorier som löpte som en röd tråd genom berättelsen.

Många personer inom den svenska ufo-rörelsen har noterat och polemiserat mot antisemitiska tankar i Hjorths böcker. Något som jag istället reagerade på var de kommunistiska och socialistiska influenserna i boken, vilka förefaller ha passerat obemärkta. Mitt intresse växte för de organisationer och personer som sedan 1960-talet har befolkade det svenska ufo-fältet, och jag började därför att söka på Internet efter

information om dessa. Snart befann jag mig emellertid betraktande en ohanterlig mängd berättelser om ufo-observationer och redogörelser för inbördes slitningar inom fältet, samtliga nedtecknade av självutnämnda ufo-expertter, s.k. ufologer.

Beslutet att studera ämnet närmare har nu under några månader formligen kastat mig in i den nämnda uppsjön av berättelser om utomjordingar och ufon, vilket resulterat i denna uppsats.

Innan jag beger mig in i undersökningen vill jag rikta ett stort tack till Håkan Blomqvist, styrelseordförande för det i privat regi drivna *Arkivet för UFO-forskning*, AFU i Norrköping. Blomqvist som under årens lopp på olika sätt har varit involverad i ufo-rörelsen besitter idag en ovärderlig kunskap om svenska kontaktpersoner, organisationer och det material som producerats av dessa, kunskap som han frikostigt har delat med sig av. Jag har även fått möjlighet att ta del av AFU:s material, däribland såväl litteratur producerad inom ufo-rörelsen som akademiska uppsatser som har producerats i ämnet, något jag är djupt tacksam för.

Innehållsförteckning

INLEDNING OCH SYFTE	s. 8
Hypotes	s. 9
Begrepp och definitioner	s. 9
<i>UFO som kategori och symbol</i>	<i>s. 10</i>
Disposition	s. 11
Tidigare forskning	s. 12
Metod och material	s. 13
<i>Diskursen kring ufo som metodologiskt problem</i>	<i>s. 14</i>
<i>Är ufo ett relevant begrepp?</i>	<i>s. 15</i>
<i>Att kartlägga "fältet"</i>	<i>s. 16</i>
<i>Material och avgränsningar</i>	<i>s. 16</i>
<i>Materialbeskrivning</i>	<i>s. 17</i>
Teoretiska verktyg	s. 18
<i>Myt som begrepp och kategori</i>	<i>s. 18</i>
<i>Mytens flexibilitet</i>	<i>s. 20</i>
<i>Lévi-Strauss mytem-teori</i>	<i>s. 21</i>
DET MYTISKA KOMPLEXETS FRAMVÄXT OCH UTVECKLING	s. 22
En modern historia	s. 22
Struktur, innehåll och form	s. 23
Influenser, innehållsmässiga och strukturella likheter med andra trossystem	s. 23
Internationella föreställningar	s. 25
Ufo-rörelsen i Sverige	s. 26
PLAN 1. KONSTRUKTIONEN AV SVERIGES ROLL I DET UTOMJORDISKA DRAMAT	s. 28
Vädersonstavlan som bevis för utomjordisk aktivitet under Gustav Vasas dagar	s. 29
"Spökflygarna" 1946	s. 29
<i>Sverige som urland för utomjordiska observationer</i>	<i>s. 31</i>

<i>Neutralitet och alliansfrihet - Sverige som bas för spionverksamhet</i>	s. 32
”Spökplanen”: 1930-talets utomjordiska farkoster	s. 33
<i>Kunskapskrävande symboler och omdefiniering av kända objekt</i>	s. 33
<i>Dubbelgångare i berättelserna</i>	s. 35
1980-talets ubåtsjakt utifrån det mytiska ramverket	s. 36
Oden och Tor som utomjordingar	s. 37
Sveriges framtida roll	s. 38

PLAN 2. TEMATISKA FÖRÄNDRINGAR s. 39

Bortföranden, sexuella övergrepp och medicinska experiment	s. 39
<i>Svenska bortförelseberättelser</i>	s. 40
<i>Könsfördelning kring berättelserna</i>	s. 44
<i>Bortfall av mytem</i>	s. 45
<i>Folklore och rädslan för den medicinska utvecklingen</i>	s. 45
<i>Ufologerna som redaktörer</i>	s. 46
<i>Litterärt inflytande, den sexuella liberaliseringen och sexualundervisningens roll</i>	s. 47
<i>Hybrider och stulna foster</i>	s. 48
<i>Stympning av nationella symboler?</i>	s. 48
Konspirationsteorier	s. 49
FOA och de svenska myndigheterna	s. 49
<i>Censur av ufo-rapporter och förekomsten av hemliga arkiv</i>	s. 50
<i>Mörkläggning och omöjliggörande av insyn</i>	s. 52
<i>FOA som centrum i den konspiratoriska berättelsen</i>	s. 54
<i>Konkurrens och utanförskap</i>	s. 55
<i>Motstånd tolkat utifrån ett mytiskt ramverk</i>	s. 56
Men in Black	s. 57
<i>Det kalla kriget och särpräglad amerikanska konspirationsteorier</i>	s. 58

PLAN 3. IDEOLOGISKA FÖRÄNDRINGAR s. 60

Socialistiska utopier och kommunistiska revolutioner	
i rymden	s. 60
<i>Kärnvapen som uttryck för en kapitalistisk världsordning</i>	s. 61
<i>Representation av samhället och plattform för kritik</i>	s. 62
<i>Revolution, kollektivt ägande och kapitalistiska konspirationer</i>	s. 63
<i>Klasslösa utopier och socialism som mål för etisk utveckling</i>	s. 64
<i>Berättelserna som kritik av ett ökande liberalt inflytande</i>	s. 65

MYTISKA FÄLT & SAMMANFATTNING	s. 67
Sammanfattning	s. 67
De mytiska berättelsernas nutida utveckling	s. 71
<i>Berättelserna som uttryck för en tilltro till tekniken</i>	<i>s. 71</i>
<i>Återförtrollningen av västvärlden</i>	<i>s. 72</i>
Karta över mytem och mytiska fält kopplade till föreställningar om ufon och utomjordingar	s. 73
<i>Mytiskt fält hos Sune Hjorth</i>	<i>s. 74</i>
<i>Mytiskt fält hos Erland Sandqvist</i>	<i>s. 75</i>
<i>Mytiskt fält hos Boris Jungkvist</i>	<i>s. 75</i>
Subjektivitet i det mytiska komplexet	s. 76
Myter, skrönor och makt	s. 76
REFERENSER	s. 78
Källförteckning	s. 78
<i>Elektroniska källor</i>	<i>s. 78</i>
<i>Muntliga källor</i>	<i>s. 78</i>
<i>Tryckta källor</i>	<i>s. 78</i>
Litteraturförteckning	s. 79
Appendix 1. Bilder	s. 81

INLEDNING OCH SYFTE

Berättelser om ufon och utomjordingar kan betraktas som komponenter i ett system av mytiska föreställningar som ingår i en nutida, till stor del utforskad folkreligiositet, vilket gör ämnet mycket intressant utifrån ett religionsvetenskapligt perspektiv.

Undersökningen inleddes med ambitionen att kartlägga de grupper och falanger som sedan 1960-talet har befolkat det svenska "fältet". Istället kom jag emellertid att intressera mig för de färgstarka berättelserna om möten med utomjordingar och ufon. En fråga som snart dök upp var huruvida dessa skilde sig från berättelser på samma tema från andra delar av världen. Jag har länge varit intresserad av hur mytiska berättelser på olika sätt förändras och avser här att undersöka hur föreställningar om ufon och utomjordingar vidareutvecklas i den svenska kontexten.

Under de senaste tio åren har ufo-fältet fångat den religionsvetenskapliga disciplinens uppmärksamhet. Den forskning som bedrivits har dock främst berört den amerikanska kontexten, och de individer och grupper som agerat inom denna. Jag vill här istället för att se till enskilda aktörer, i likhet med en rad folklorister ställa de mytiska berättelserna i centrum.

Det har inom den religionsvetenskapliga disciplinen lanserats åtskilliga förklaringar till framväxten av föreställningar om ufon och utomjordingar. Den danske professorn i religionshistoria, Mikael Rothstein parafraserar bland andra folkloristen Robert Pearson Flaherty som menar att föreställningarna kan förstås som en reaktion mot kapprustningen under det kalla kriget, då många av berättelserna polemiserade mot utvecklingen av atomvapen.¹ Den amerikanske professorn i religionsvetenskap, Christopher Partridge betraktar istället berättelserna som uttryck för en "återförtrollningsprocess" som äger rum i västvärlden.² Denna typ av teori är förvisso behjälplig för att skänka förståelse för fenomenet, men tar inte hänsyn till de lokala utvecklingarna som sker i berättelserna. Syftet med uppsatsen är därför att söka klarhet i hur det mytiska komplexet förändras i en ny miljö, den svenska, och på vilka sätt dessa förändringar kommer till uttryck i berättelserna.

I högmoderniteten sprider sig alla slags föreställningar snabbt mellan olika delar av världen. I detta fall är det den i huvudsak amerikanska uppfattningen att vi besöks av

¹Rothstein, Mikael (2001). *UFO: Myten om rymdvarelser och flygande tefat*. Nora: Nya Doxa, s. 42

²Partridge, Christopher (2004). "Alternative Spiritualities, New Religions, and the Reenchantment of the West". I Lewis, James R. (red.) *The Oxford handbook of new religious movements*, s. 53-54

utomjordiska civilisationer som når Sverige. Då ingen grupp har kontroll över gränserna för detta mytiska komplex innehåll borde berättelserna i praktiken kunna spridas och vidareutvecklas av vem som helst. Fokus kommer i undersökningen att ligga på de inhemska berättelserna även om återberättandet av amerikanska förlagor tas upp. Mitt antagande är att berättarna för vidare enbart vissa aspekter av det mytiska komplexet, medan de skapar andra, och att berättelserna därför förändras. Dessa förändringar kommer att diskuteras mot bakgrund av idéhistoriska traditioner i såväl Sverige som USA, samt sättas i relation till händelser och skeenden på de nationella planen i de båda länderna.

Slutligen söker uppsatsen knyta an till diskussionen kring begreppet och kategorin myt, ett ämne som har omdebatterats sedan den tidiga religionsforskningens dagar.

Hypotes

I uppsatsen utgår jag ifrån hypotesen att mytiska berättelserna förändras kontextuellt, då de tar intryck av sin nya miljö och sålunda utvecklas. Jag kommer här att visa hur dessa förändringar kommer till uttryck på olika plan i de svenska berättelserna om utomjordingar och ufon.

Begrepp och definitioner

För att underlätta läsningen redogör jag här för ett antal begrepp som förekommer i uppsatsen, samt diskuterar mer ingående kategorin och begreppet ufo.

Beträffande *New Age-rörelsen* åsyftar begreppet den högmoderna västliga rörelse som kännetecknas av ett synkretistiskt blandande av trosföreställningar och religiös praktik från en mängd kulturer och epoker. Inom rörelsen är det möjligt för var och en att bestämma vilka delar hon eller han vill ta till sig, enligt en slags ”smörgåsbordsprincip”. Då jag refererar till New Age-grenen av ufo-fältet menar jag med andra ord grupper eller personer som representerar trossystem där utomjordingar och ufon inte innehar den centrala platsen, utan delar rum med en rad andra föreställningar.

Begreppet *utomjordingar*, eller *rymdvarelser* som används syftar på de intelligenta, fysiska varelser från andra planeter som av personer inom fältet anses besöka jorden. Ufolog, eller ufologi refererar vidare till de självutnämnda forskare och ufo-experter som utgör en del av fältet samt dess icke vedertagna disciplin, som befinner sig utanför etablissemanget. Begreppet har vuxit fram inom rörelsen men används idag även av

religionshistoriker som den danske professorn Olav Hammer.³ Ufologin syftar till att finna en underliggande sanning bakom berättelser om ufo, genom att bland annat analysera observationsberättelser. Ufologer tolkar i regel dessa som bevis för utomjordisk närvaro.

Ufo-rörelsen som jag har nämnt ovan, syftar på den kultur som växte fram kring föreställningar om rymdvarelser och ufon från 1950-talet och framåt. Rörelsen är långt ifrån koherent och omfattar såväl kontaktpersoner som säger sig stå i kontakt med utomjordiska varelser som tekniskt intresserade ufologer. Rörelsen omfattar även inbitna skeptiker till den utomjordiska hypotesen. Den enande faktorn inom rörelsen är med andra ord intresset för ufo-fenomenet.

Det *mytiska komplex* som också har nämnts syftar på de berättelser om utomjordingar och ufon som finns i omlopp. Jag har i likhet med Rothstein valt att på grund av spretigheten i dessa referera till dem som ett mytiskt komplex för att markera att de inte utgör ett enhetligt, utan tvärt om ett motstridigt och fragmenterat mytiskt system.

Ufo som kategori och symbol

Ufo är det begrepp som används mest frekvent i uppsatsen och en diskussion kring detta är därför på sin plats. Det militära begreppet *Unidentified Flying Object* är en icketolkande och tämligen intetsägande kategori för fenomen, som befinner sig långt ifrån de berättelser om utomjordiska besök och farkoster som jag diskuterar i uppsatsen. Religionsfilosofen Johan Modée påpekar att begreppet ufo inom ufo-rörelsen har kommit att förändras från att referera till den militära beteckningen, till att åsyfta de luftburna transportmedel som utomjordingar använder sig av.⁴

Modée pekar här på ett faktum som problematiserar själva kategorin ufo. Utifrån en uppfattning om ufon som utomjordiska farkoster är dessa paradoxalt nog inte längre oidentifierade. I en berättelse som lyfts fram i undersökningen färdas ufon också under vatten, varvid dimensionen "flygande" i beteckningen sätts ur spel. Vad faller då inom ramarna för begreppet, när den ursprungliga betydelsen har förändrats? Varför inte utsträcka kategorin ytterligare, till att omfatta samtliga oidentifierade föremål eller också alla identifierade flygande föremål? Frågan om vad kategorin i praktiken omfattar är intressant, och jag kommer att återknyta till diskussionen i undersökningen.

³ Hammer, Olav (2004). Ny, utök. och omarb. utg. *På spaning efter helheten: New Age - en ny folketro?* Stockholm: Wahlström & Widstrand, s. 277-78

⁴ Modée, Johan (2005). "Två UFO-religioner: Heavens Gate och Raëlitiska rörelsen." I *Hjärnstorm*.

Jag menar emellertid att det är möjligt att kringgå problematiken genom att betrakta begreppet ufo som en symbol för mytiska föreställningar om rymden och utomjordingar, istället för en kategori vars innehåll måste uppfylla vissa kriterier. Om begreppet ufo tidigare utgjorde en kategori för ett speciellt fenomen kom den, som Modée poängterar att av ufo-rörelsen förvandlas till en symbol för det utomjordiska mytologiska komplexet.

De norska religionshistorikerna Ingvild Gilhus och Lisbeth Mikaelsson definierar en symbol som ett ”flertydigt tecken”.⁵ Symbolen upprätthålls vidare av vissa grupper i samhället som lägger in olika betydelser i den, en betydelse som kan förändras över tid.⁶ Utifrån uppfattningen om ufo som symbol blir det ointressant huruvida de ursprungliga kriterierna för fenomenet uppfylls, exempelvis om föremålen rör sig under vatten och är identifierade. Tvärtom är identifieringen en förutsättning för att fenomenet skall kunna uppfattas som en symbol.

Parallellt med den symboliska användningen av begreppet finns emellertid den militära kvar i bruk, också inom ufo-rörelsen. I litteraturen används begreppet ibland på olika sätt, vilket komplicerar läsningen. Ofta användes också ufo i meningen utomjordiskt skepp synonymt med begreppet flygande tefat. Beträffande min egen användning av begreppet åsyftar jag med detta i likhet med ufo-rörelsen utomjordiska farkoster. Vid de tillfällen som jag avser den militära kategorin kommer detta att tydliggöras.

Disposition

Uppsatsen består av tre delar, en inledande bakgrund, undersökningen och en sammanfattande del. Bakgrunden syftar till att ge läsaren en överblick av de mytiska berättelsernas framväxt och rötter. Fokus kommer att ligga på berättelserna och inte på den historiska bakgrund under vilken dessa växt fram.

I huvuddelen argumenterar jag för att det mytiska komplexet genomgår vissa förändringar. Inspirerad av socialantropologen Claude Lévi-Strauss diskussion om mytem som myters minsta beståndsdelar kommer jag här att bryta ner berättelserna i mindre delar, för att bringa klarhet i vilka förändringar som äger rum. Dessa diskuteras därefter i respektive kapitel utifrån ett främst historiskt och ett idéhistoriskt perspektiv.

⁵Gilhus, Ingvild Saelid & Mikaelsson, Lisbeth (2003). *Nya perspektiv på religion*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur, s. 125

⁶Ibid. s. 132

Undersökningen är indelad i tre kapitel där varje behandlar ett plan av den mytiska förändringen. Kapitlen kan därmed betraktas som relativt självständiga undersökningar. I den första delen argumenterar jag för att konstruktionen av en svensk roll i det mytiska systemet, genom en omtolkning av historiska och samtida händelser inom ramverket för utomjordisk närvaro ger upphov till nya mytem. Resultatet diskuteras vidare mot bakgrund av föreställningen om vissa ”magiska” årtal inom ufo-rörelsen, och Sveriges roll under det kalla kriget.

Den andra delen fokuserar på tematiska förändringar i berättelserna. Jag visar här hur två större delteman, bortförandeberättelser och konspirationsteorier på olika sätt utvecklas i den svenska miljön. Förändringarna diskuteras därefter bland annat mot bakgrund av den svenska sexualundervisningen i grundskolan och utifrån teorin om konspirationsteorier som uttryck för alienation. I den tredje delen lyfter jag fram de ideologiska förändringar som äger rum och analyserar dem utifrån föreställningar om mytiska berättelser som plattformar för kritik, samt som speglingar av samhällets värderingar och strukturer.

Planen bör slutligen uppfattas som icke-hierarkiska konstruktioner, vars syfte är att tydliggöra de förändringar som sker genom att kategorisera dessa. Kategorierna bör därför inte ses som absoluta, och andra indelningar av förändringarna hade varit fullt möjliga. Skapandet av en svensk roll inom det mytiska komplexet skulle till exempel kunna ses som en tematisk förändring. Vid ett par tillfällen tangerar de olika planen varandra, vilket jag hoppas inte förvirrar läsaren. Även om dessa i praktiken tenderar att flyta samman menar jag att de av tydlighetsskäl bör hållas åtskilda på det analytiska planet.

Slutligen kommer jag att sammanfatta resultaten och diskutera den ”självdöd” som sker i källmaterialet mot bakgrund av utvecklingen inom ufo-rörelsen, samt presentera en möjlig förklaring till varför denna sker. Därefter avser jag att utifrån en sammanställd modell av mytemens utveckling i de svenska berättelserna argumentera för myters subjektivitet, och lyfta fram relationen mellan makt och definitioner.

Tidigare forskning

Under de senaste tio åren har intresset för ufo-fältet inom religionsvetenskapens olika grenar ökat. Majoriteten av dessa studier har fokuserat på den amerikanska miljön där rörelsen huvudsakligen växte fram. Somliga forskare, som Hammer och Rothstein har sökt det idéhistoriska arvet i berättelserna om utomjordingar och ufon, och sökt sätta in föreställningarna i en religionshistorisk kontext. Andra har intresserat sig för den

religionssociologiska vinklingen och studier av olika grupper, bland dessa kan nämnas sociologen Robert W. Balch som har undersökt ufo-gruppen *Heavens Gate*.

Beträffande studiet av berättelser vill jag framhålla folkloristen Thomas Bullard, som påvisat likheter mellan berättelser om utomjordingar och gamla föreställningar om möten med övernaturliga väsen. Det existerar enligt min vetskap ännu inga studier av hur dessa mytiska berättelser vidareutvecklats utanför den amerikanska kontexten, i mötet med nya miljöer.

När det gäller religionsvetenskaplig forskning i Sverige har fältet knappast berörts, med undantag för den New Age-betonade grenen av rörelsen. Kontaktpersonen Kristina Wennergren och hennes idévärld har diskuterats av Olof Franck, religionsfilosof vid Uppsala universitet och Johan Modée, också han religionsfilosof.

Inga avhandlingar har producerats i ämnet, endast några c-uppsatser har författats. Inte heller har några studier utifrån ett mytteoretiskt perspektiv bedrivits inom den svenska kontexten. I de övriga nordiska länderna är situationen i princip den samma, och samtlig forskning har syftat till att kartlägga grupper och personer inom fältet.

Under arbetets gång har jag i hög utsträckning använt mig av Rothsteins *UFO: Myten om rymdvarelser och flygande tefat*. Rothsteins ger en övergripande bild av ufo-rörelsen, och behandlar denna och dess föreställningar utifrån ett såväl idéhistoriskt som sociologiskt perspektiv. Ett annat verk jag använt mig av är *The Gods Have Landed*, en antologi med professorn i religionsvetenskap, James R. Lewis som redaktör. Här diskuteras olika aspekter av ufo-rörelsen utifrån sociologiska, psykologiska och religionshistoriska perspektiv. Lewis är även redaktör för *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, som jag har använt mig av. Jag vill också framhålla Olav Hammers *På spaning efter helheten: New Age, en ny folketro?* där Hammer behandlar ufo-rörelsen utifrån en nyreligiös kontext. Slutligen har jag använt mig av antologin *UFO Religions* med Christopher Partridge som redaktör.

Metod och material

Metoden jag använder mig av kan beskrivas som kvalitativ och tolkande, med komparativa inslag, då jag söker jämföra de svenska berättelserna med de amerikanska. Arbetssättet kan vidare betraktas som en kombination av induktiv och deduktiv metod då jag både utgår från vissa mönster i de amerikanska berättelserna som jag sedan söker finna i det svenska materialet, och själv letar efter återkommande teman i källmaterialet. I anslutning till frågan om induktiv metod vill jag ta tillfället i akt att poängtera att jag anser mig utgöra en del av skrivandeprocessen, genom rollen jag

spelar som uttolkare av materialet. Min förförståelse påverkar därför i högsta grad resultatet, då jag inte bara urskiljer utan också till viss del konstruerar mönster i materialet. Då jag i likhet med andra människor är resultatet av specifika kulturella omständigheter, och inte minst påverkas av det rådande religionsvetenskapliga paradigmet hade en annan person därmed kunnat komma fram till annorlunda resultat utifrån materialet. Frågan kommer att diskuteras vidare i kapitel tre, som berör ideologiska förändringar. Jag vill slutligen klargöra att uppsatsen fokuserar på skillnader mellan de amerikanska och svenska mytiska berättelserna, men att likheterna dessa emellan trots allt överväger.

Diskursen kring ufo som metodologiskt problem

Det har framkommit att det finns olika sätt att använda begreppet ufo. Det råder emellertid inte bara förvirring inom rörelsen, utan oklarheten i diskursen kring ufon utgör också ett metodologiskt problem. Jag menar att det kring denna diskurs kan urskiljas fyra nivåer.

1. Den empiriska nivån
2. Berättelsenivån
3. Receptionen av berättelserna
4. Studiet av receptionen av berättelserna, och berättelserna

Utgår man utifrån att berättelserna beskriver en empirisk nivå menar jag att det redan på denna nivå rör sig om olika empiriska ting som sedan beskrivs. Nivå ett är emellertid genom berättelserna omöjlig att komma åt för studier. Det närmaste vi kommer, är just berättelser om upplevelsen av den empiriska nivån. Berättelserna på nivå två kan vara i olika utsträckning tolkande, beroende på hur en person använder begreppet ufo. Detta kan som jag har poängterat referera både till oidentifierade himlafenomen, och utomjordiska farkoster. Berättelser om utomjordingar finns med andra ord redan på nivå två, vilket sammanlänkar nivån med nivå tre.

Berättelsen på nivå tre tas vidare emot på olika sätt. Mottagandet och tolkningen av berättelserna beror här på vilken livsåskådning mottagaren har. Det är till exempel möjligt att tolka dem som beskrivningar av gudomliga uppenbarelser om man är kristen. Receptionen är vidare beroende av hur mottagaren tolkar begreppet ufo. Använder berättaren detta kan det tolkas som antingen åsyftande utomjordiska rymdskepp eller okända himlafenomen. Tolkar mottagaren begreppet som refererande till utomjordiska transportmedel kan påståendet tillbakavisas med förklaringar som

psykisk ohälsa, varvid mottagaren tillbakavisar existensen av en empirisk nivå. Berättelserna kan också tolkas som beskrivande mer jordnära ting som meteorer, flygplan och dylikt, oavsett hur berättaren förhåller sig till denna typ av förklaringar. På samma sätt kan utsagorna tolkas som beskrivningar av utomjordisk aktivitet om mottagaren håller dessa föreställningar för sanna, även om berättaren inte är av denna uppfattning, vilket jag kommer att lyfta fram i undersökningen.

Syftet med diskussionen är att illustrera hur det finns otaliga möjligheter till misstolkningar, i synnerhet mellan nivå två och tre, beroende på berättaren *och* mottagaren uppfattar begreppet ufo. Följande exempel illustrerar svårigheterna. Lisa säger till Martin att Kalle har sett ett ufo. Om vi utgår ifrån att Martin tolkar begreppet ufo som åsyftande ett utomjordiskt rymdskepp, är då detta något som Kalle säger sig ha sett, eller är det Lisas reception av Kalles berättelse? Det är också möjligt att Martin tolkar begreppet ufo som ett underligt himlafenomen, trots att Lisa åsyftar ett utomjordiskt rymdskepp. Vad kan Martin då säga om Kalles observation? Knappast något. Varje gång en berättelse återberättas kan denna nämligen omtolkas och missförstås, då ufo-begreppet inte används på samma sätt.

På nivå fyra uppstår därför problemet att berättelserna om ufo är berättelser om olika empiriska ting, vilka tolkas olika beroende på hur både berättare och mottagare förhåller sig till begreppet ufo. Möjligheten finns också att det i somliga berättelser inte finns en nivå ett, utan att utsagorna är rena påhitt.

Är ufo ett relevant begrepp?

Om det inte existerar ett enhetligt fenomen bakom berättelserna, och man inte heller åsyftar samma sak med begreppet ufo blir problemet på sätt och vis det samma som hos religionsbegreppet, att det både är diffust och kan uppfattas på olika sätt. Frågan blir då hur jag skall förhålla mig till detta metodologiska problem. Är det överhuvudtaget relevant att använda begreppet ufo som kategori, eller bör jag skapa nya begrepp och kategorier för att smidigare kunna diskutera dessa berättelser?

Jag menar här att det emellertid finns vissa uppfattningar knutna till begreppet ufo, och att detta väcker vissa intuitiva föreställningar. Begreppet är, menar jag knutet till föreställningar om rymden, och fungerar som en symbol för dessa, som jag tidigare nämnde. Dessutom representerar författarna till materialet en fastslagen betydelse av begreppet, som refererande till utomjordiska skepp.

Att kartlägga "fältet"

För att finna berättelser om utomjordingar och ufon utgick jag ifrån den svenska ufo-rörelsen, och började kartlägga denna i syfte att konstruera en bild av de personer som har befolkat fältet. Genom att söka information via Internet lyckades jag, enligt en slags "garnnystanprincip" finna referenser till en rad personer, vilka i sin tur refererade till ytterligare personer och ufologisk litteratur. I denna litteratur fann jag ytterligare hänvisningar. Jag har fått intrycket av att det svenska fältet är relativt litet och att författarna därför har god kännedom om varandra, vilket gör att jag tror mig ha en relativt klar bild av detta.

Vid flera tillfällen har jag dragit nytta av polemiken på Internet, olika organisationer och personer emellan. Dessa är ofta villiga att namnge sina opponenter, såväl som den litteratur dessa har producerat. För att finna svenska kontaktpersoner har jag till exempel sökt på den idag skeptiska riksorganisationen UFO-Sveriges hemsida, efter personer som man polemiserar emot. Metoden har visat sig vara effektiv, då UFO-Sverige har en klar uppfattning av fältets "invånare" och deras litterära verk. Jag har också haft mejlkontakt med UFO-Sverige och blivit hänvisad till Håkan Blomqvist, nämnd ovan, som själv har varit aktiv inom fältet och har god kännedom om inhemska kontaktpersoner, böcker och tidskrifter.

Material och avgränsningar

Redan på ett tidigt stadium väcktes ett intresse för de mytiska berättelsernas utveckling inom den svenska kontexten, vilket jag nämnde ovan. Då fokus ligger på framväxten av inhemska teman, och inte på återberättandet av amerikanska berättelser utesluts med andra ord "importerade" ufo-gruppers berättelser.

Det finns emellertid problem förknippade med att avgränsa undersökningen till Sverige. Sett ur ett kulturteoretiskt perspektiv skulle det kunna anses vara mer fruktbart att undersöka Skandinavien som helhet, då såväl den religiösa tillhörigheten som de politiska ideologierna har uppvisat stora likheter länderna emellan. Jag menar dock att det faktum att länderna under det kalla kriget då de mytiska berättelserna i huvudsak växte fram drev olika utrikespolitiska linjer rättfärdigar avgränsningen. Ytterligare en fråga som bör ställas är huruvida man kan tala om en svensk kontext när berättelserna rör besök på andra planeter. Då jag inte har för avsikt att ta ställning till huruvida berättelserna beskriver händelser som verkligen har ägt rum, nöjer jag mig med att konstatera att *berättelserna* har växt fram i en svensk miljö.

Att behandla samtliga berättelser om ufon och utomjordingar i Sverige skulle emellertid bli ohanterligt. För att avgränsa materialet ytterligare har jag använt mig av Rothsteins indelning av ufo-rörelser. Rothstein skiljer mellan regelrätta ufo-rörelser, som har utomjordingar och ufon som centralt tema, och föreställningar om dessa som återfinns inom andra trossystem, som hos New Age-rörelsen.⁷ Även Scientologikyrkan hör hemma inom den senare kategorin, då utomjordingar inte intar en central plats i rörelsen trossystem.⁸ Till skillnad från Rothstein syftar jag inte till att arbeta med specifika grupper, utan att dela in litteraturen som har producerats inom ufo-rörelsen på detta sätt. Jag väljer därmed här att arbeta med litteratur i vilken ufon och utomjordingar är de *centrala* aspekterna. Av denna anledning omfattar källmaterialet inte litteratur från New Age-grenen inom ufo-rörelsen. Litteraturen omfattar däremot böcker skrivna av *både* kontaktpersoner och tekniskt orienterade ufologer, även om de senare skrivit majoriteten av materialet. Ofta har man inom den religionsvetenskapliga forskningen sökt hålla isär dessa grupper. Jag menar emellertid att båda grupper kan ses som bärare av de mytiska föreställningarna, och därför inte bör behandlas åtskilda. Uppgiften består med andra ord i att undersöka hur berättelserna utvecklas inom den svenska ufo-rörelsen.

Ett problem som bör beröras här är det faktum att de berättelser som inte går till tryck förloras, och att författarna här närmast fungerar som en form av redaktörer, vilka samlar, godkänner och sammanställer berättelserna. Visserligen blir litteraturen relativt ”tät” på berättelser, vilket passar mitt syfte. Samtidigt har författarna dock möjligheten att avgöra vilka berättelser som publiceras, och kan i praktiken censurera materialet, en fråga som kommer att diskuteras vidare i kapitel två.

Beträffande elektronisk media är valet att inte använda denna typ av källa en utrymmesfråga. Internet har heller inte funnits under större delen av det mytiska komplexets livstid. Jag har slutligen valt att inte dra några tidsmässiga gränser för källmaterialet eftersom genren som jag undersöker ”dör ut”. Utifrån avgränsningarna beskrivna ovan utgörs materialet av ca 20 böcker, skrivna av drygt tio författare.

Materialbeskrivning

Det mesta av materialet är utgivet under 1960- till 80-talet. Böckernas framsidor är ofta prydda med bilder av föremål som anses vara utomjordiska farkoster och de bär i regel titlar som *Bevis för liv i rymden*, *UFO-gåtan* och dylikt.

⁷ Rothstein, s. 107-8

⁸ Ibid. s. 125-26

Materialet utgörs av berättelser om utomjordingar och ufon från hela världen. Både beskrivningar av ufo-observationer och kontakter med utomjordingar förekommer, liksom diskussioner om syftet med besöken. Särskilt många referenser finns dock till amerikanska berättelser och författare. Mycket av materialet är skrivet av teknologiskt intresserade ufologer. Dessa har en förkärlek för diskussioner kring tänkbara drivmetoder hos de utomjordiska skeppen, och ägnar sig också åt att utförligt beskriva olika typer av ufon, och kategorisera dessa. I regel används en naturvetenskaplig jargong, även om man tar fenomen som telepati som empiriskt verifierade. Här menar jag att Hammer har en poäng då han talar om en *vetenskapslikhet*, vilken kännetecknas av att man tar till sig valda delar av naturvetenskaplig argumentation och begrepp, utan att nödvändigtvis förstå innehållet.⁹ Polemik mot andra personer inom ufo-rörelsen förekommer vidare, liksom referenser till ytterligare ufologer.

Den litteratur som har skrivits av kontaktpersoner berör istället ofta andlig utveckling, och söker förmedla ”utomjordisk filosofi”. Generellt intar samtliga författare en negativ hållning till etablerade religioner, i huvudsak kristendomen.

Beträffande förlag så har *Zindermans förlag* i Göteborg utgivit mycket ufologisk litteratur från den teknikorienterade delen av rörelsen, medan *Regnbågsförlaget* har inriktat sig på kontakt- och New Age-orienterad litteratur. Undantag förekommer dock.

Vid en överblick av materialet blir det uppenbart att samtlig litteratur är skriven av män. Hammer som kort kommenterar New Age-grenen av den svenska ufo-rörelsen har emellertid visat att det inom denna del av fältet finns en rad kvinnliga författare.¹⁰

Teoretiska verktyg

I detta stycke avser jag att diskutera de teoretiska modeller som uppsatsen knyter an till. Först vill jag dock poängtera att förändringarna i berättelserna kommer att behandlas utifrån ett strukturellt samhällsperspektiv, snarare än att fokusera på enskilda aktörer och grupper. Författarna kommer med andra ord att betraktas som representanter för strukturen som de verkar inom.

Myt som begrepp och kategori

Under de senaste åren har den gamla frågan om kategorin myt och dess relation till religion åter aktualiserats. Håkan Rydving, professor i religionshistoria påpekar att

⁹ Hammer (2004) s. 242

¹⁰ Ibid. s. 284

förhållningssättet till myten ofta än idag bottnar i en essentiell uppfattning av kategorin, där man trots det faktum att definitionen är stipulerad av forskare har sökt finna den mest korrekta.¹¹ Jag instämmer med Rydving i hans konstruktionistiska kritik av mytbegreppet. Utifrån uppfattningen om kategorier som stipulerade kan ingen påstås vara mer korrekt än en annan, och sökandet efter en absolut kategori blir därför lönlöst. Det är emellertid möjligt att använda kategorin myt som ett analytiskt verktyg, vilket för diskussionen in på min uppfattning om teorins roll inom religionsforskningen i allmänhet.

Teoretiska system bör enligt min mening fungera som hjälpmedel för att ställa relevanta frågor till det material som man undersöker. Vidare är teorier behjälpliga för att skapa kategorier inför en särskild uppgift. Uppfattningen står därmed i motsättning till bruket att till varje pris söka anpassa materialet till de teoretiska systemen. Det gäller med andra ord att finna nya, intressanta definitioner och infallsvinklar. Många av dessa kan sökas inom andra akademiska discipliner.

För att återknytta till diskussionen kring mytbegreppet har frågan om bredden på en eventuell definition diskuterats. Rydving tillhör de religionsforskare som förespråkar en bredare definition.¹² Jag vill i likhet med Rydving låta mytkategorin nå utanför ramarna för vad som anses vara religiösa föreställningar. Rydving lyfter bland annat fram antropologen Edmund Leachs mytdefinition. Myt är enligt Leach:

A set of contradictory narratives, all of which are asserted to be true by those who create and preserve them.¹³

Rydving ställer sig emellertid tveksam till definitionen ovan, och frågar sig om denna inte är för bred för att kunna användas i praktiken.¹⁴ Med definitionen omfattas till exempel politiska ideologier, eller en naturvetenskaplig förståelse av världen. Myter blir med definitionen *sanna berättelser* utifrån vilka man uppfattar och tolkar världen, med andra ord ett slags ramverk för verklighetsförståelse. Jag menar här att det är fruktbart att betrakta religiösa myter som en underkategori av myter, och således smala av området, vilket gör definitionen användbar. Uppgiften består då i att definiera vad

¹¹ Rydving, Håkan (1997). "Den svärfångade myten – och religionshistorien". I Sundqvist, Olof & Svalastog, Anna Lydia. (red.) *Myter och Mytteorier: Religionshistoriska diskussioner och teoretiska ansatser*. Uppsala: Swedish Science Press, s. 14-15

¹² Ibid. s.14

¹³ Ibid. s. 17

¹⁴ Ibid.

som gör vissa myter religiösa. Det existerar i dagsläget inte ett enkelt svar på frågan enligt Rydving.¹⁵

Kritik som kan riktas mot Leachs definition gäller dock sättet på vilket myterna måste hållas för sanna för att förbli myter. Vad händer då när en myt trivialiseras, som i fallet med de bibliska berättelserna hos många människor idag? Myten blir här något högst subjektivt, det som är myt för mig behöver inte nödvändigtvis vara myt för dig. Frågan är intressant och jag återkommer till den längre fram.

Mytens flexibilitet

En fråga som blir intressant mot bakgrund av syftet med undersökningen är uppfattningen om myters statiskhet. Religionshistorikern Erika Meyer-Dietrich ifrågasätter uppfattningen om den statiska myten och talar istället om dess anpassningsförmåga. Myter är föremål för bland annat ekologisk anpassning och tar sålunda emot impulser från en yttre miljö, menar Meyer-Dietrich.¹⁶ Det är närmare bestämt omgivningen som stimulerar mytens utveckling och möjliggör olika anpassningsprocesser.¹⁷ Mytens förmåga att spegla kulturella särdrag ligger således i dess flexibilitet. Enligt Meyer-Dietrich sker förändringar av olika anledningar. Vanligast är att berättarens möte med en ny socialgrupp leder till en förändring i myten, eller ger upphov till olika versioner av denna.¹⁸

Diskussionen är central för mitt resonemang. Då jag arbetar utifrån hypotesen att myten förändras i den nya kontexten, kan uppsatsen anses både bygga på och testa Meyer-Dietrichs hypotes. Resonemanget aktualiserar även frågan om kulturspecifika och universella drag i myter. Jag är av åsikten att en myt säger mycket om kulturen inom vilken den uppkommer, ett antagande som kommer till uttryck hypotesen, att de mytiska berättelserna om utomjordingar och ufon förändras i den svenska kontexten. Resonemanget leder mig således i riktning mot tänkare som sociologen Émile Durkheim och antropologen Bronislaw Malinowski som båda betonade det kulturspecifika i mytiska berättelser.

¹⁵ Ibid. s. 18

¹⁶ Meyer-Dietrich, Erika (1997). "Mytens plats i religionsekologin". I Sundqvist, Olof & Svalastog, Anna Lydia. (red.) *Myter och Mytteorier: Religionshistoriska diskussioner och teoretiska ansatser*. Uppsala: Swedish Science Press, s. 133

¹⁷ Ibid. s. 141

¹⁸ Ibid. s. 135-36

Claude Lévi-Strauss mytem-teori

Om berättelserna om utomjordingar förändras i den svenska kontexten, hur är det då möjligt att fastslå arten av dessa förändringar? Den franske socialantropologen Claude Lévi-Strauss menar att myter bör förstås på en strukturell nivå. Inspirerad av språkteorier enligt vilka fonem betraktas som de minsta betydelsebärande beståndsdelarna i en mening menar Lévi-Strauss att man på liknande sätt kan dela in myter i *mytem*.¹⁹ Genom att finna och organisera dessa kan man vidare avgöra vilken funktion myten har i en given kultur. Mytemen följer nämligen en inre strukturell logik då de utgör olika motsatspar, vilka överbyggs av ett ”medlande” mytem. Asätare medlar till exempel i en myt mellan motsatsparen rovdjur och gräsätare. Mytens uppgift är vidare att fungera som en logisk modell, genom vilken ideologiska motsättningar inom samhället överbyggs.²⁰

Kritik som kan riktas mot resonemanget är att myten avhistoriseras. Jag menar även att de strukturella mönstren av mytem inte existerar *sui generis*, utan att de skapas utifrån forskarens referensramar. Den mytiska logik som diskuteras är med andra ord en konstruktion. Det är dessutom i praktiken svårt att avgöra i hur små delar de mytiska berättelserna bör indelas.

Jag avser dock söka inspiration i Lévi-Strauss resonemang, och bryta ner de mytiska berättelserna i mindre delar för att få ökad kunskap i hur de utvecklas i den svenska kontexten. Till skillnad från Lévi-Strauss menar jag dock att jag konstruerar mytemen, och att en annan indelning av dessa vore fullt möjlig.

¹⁹ Lévi-Strauss, Claude (1962). *Structural Anthropology*. vol. 1. Penguin Books. s. 210-11

²⁰ Ibid. s. 224-29

DET MYTISKA KOMPLEXETS FRAMVÄXT OCH UT- VECKLING

En modern historia

Var påbörjar man en översikt av ”ufo-historien”? Låter man ufologerna som har författat källmaterial komma till tals ges man en historieskrivning, i vilken utomjordingar under en lång tid har besökt jorden. Då jag är intresserad av framväxten av berättelser och föreställningar om utomjordingar väljer jag emellertid att ta avstamp i 1940-talets USA. Det var nämligen här som observationer av oidentifierade flygande föremål i stor omfattning började tolkas som utomjordiska rymdskepp.

1947 uppgav den amerikanske piloten Kenneth Arnold att han under en flygning observerat ett flertal mystiska föremål vars rörelsemönster påminde om ”Flying Saucers”, flygande tefat. Berättelsen togs upp av den amerikanska pressen och blev enligt Rothstein utgångspunkten för framväxten av det mytiska komplexet, och kom också att utgöra prototypen för senare observationer. En missuppfattning av Arnolds utsaga ledde dock till att begreppet kom att tolkas som en beskrivning av föremålets form, varvid människor började rapportera observationer av tefatsformade föremål.²¹

En mängd teorier lanserades för att förklara observationerna, vissa gjorde gällande att föremålen kom från andra dimensioner eller från jordens insida. Så småningom fick dock den utomjordiska hypotesen övertaget.²² Under 1950-talet trädde en rad kontaktpersoner fram och sade sig stå i kontakt med vänligt sinnade, människolika utomjordingar, från vilka de mottog budskap. I USA verkade bland annat personer som George Adamski, grundaren till kontaktpersonsgenren.²³ Kring både Adamski och andra kontaktpersoner som Howard Menger och Daniel Fry växte snart grupper fram, vilka bar upp och vidareutvecklade berättelserna.²⁴

Även fysiska fenomen kom att kopplas samman med föreställningar om utomjordingar, som de märkliga cirklarna som hittades på åkrar och kom att betraktas som landningsmärken efter ufon.²⁵

²¹ Hammer (2004) s. 271

²² Rothstein, s. 29-30

²³ Ibid. s. 33

²⁴ Ibid. s. 52-53

²⁵ Hammer, Olav (1998). ”New Age: en modern folketro”. I *Forskning och Framsteg*, nr. 4

Var kommer då föreställningarna ifrån, och är berättelserna egentligen något nytt? Flera forskare har sökt likheter med äldre berättelser och föreställningar, av vilka jag skall lyfta fram några. Först redogör jag emellertid för berättelserna innehåll.

Struktur, innehåll och form

Att summera det mytiska systemet är svårt då detta är långt ifrån koherent. Rothstein menar dock att berättelser knutna till föreställningar om utomjordingar och ufon inte varierar i det oändliga, utan att samma komponenter påfallande ofta återkommer. Av denna anledning menar Rothstein att det är fruktbart att betrakta berättelserna som ett "ufologiskt mytiskomplex".²⁶ Jag instämmer med Rothstein, och syftar här endast till att lyfta fram de mest framträdande aspekterna av detta komplex.

I korthet handlar berättelserna om utomjordiska varelser som besöker jorden. Ufo-observationer tolkas här som beskrivningar av möten med dessas farkoster. Varelsorna är vidare både teknologiskt och andligt överlägsna oss, men tar kontakt med vissa utvalda personer, ofta för att varna mänskligheten inför en stor katastrof. Inte sällan var det utvecklingen av kärnvapen som ansågs ligga bakom varningarna. Enligt de flesta berättelser har utomjordingarna också under lång tid bevakat människorna på vår planet, och på olika sätt ingripit i historien. Konspirationsteorier är en annan viktig beståndsdel i berättelserna. Dessa teorier handlar ofta om hur myndigheter och underrättelsetjänster på olika sätt döljer den utomjordiska närvaron.²⁷

Det mytiska komplexet är ingalunda statiskt utan har utvecklats under de drygt femtio år som det har existerat. Under början av 1960-talet, och med en boom under 1990-talet dök berättelser om bortföranden upp, i vilka människor mot sin vilja förs ombord på utomjordiska rymdskepp. Till skillnad från "kontaktberättelserna" från 1950-talet handlar dessa inte om fredligt umgänge med "rymdbröder". Istället berättas om obehagliga, ofta plågsamma medicinska undersökningar vid vilka parallellerna till sexuella övergrepp är tydliga.²⁸

Influenser, innehållsmässiga och strukturella likheter med andra trossystem

Flera forskare har sökt de ideologiska rötterna till föreställningarna. Medan vissa vill förlägga dessa till 1800-talets ockulta rörelser eller den svenska mystikern Emanuel

²⁶ Rothstein, s. 27

²⁷ Ibid. 14

²⁸ Hammer (2004) s. 274-75

Swedenborgs astrala resor till andra planeter, menar religionshistorikern Pia Andersson att dessa kan sökas redan i Kopernikus heliocentriska världsbild, då föreställningar om andra planeter började växa fram.²⁹ Att avgöra vad som är rötter och vad som är likheter är inte lätt. Jag menar emellertid att vissa rötter går att finna, och på betydligt närmre håll. Föreställningarna som kommer till uttryck i berättelserna uppvisar nämligen stora likheter både strukturellt och innehållsmässigt med andra trossystem, vilket har lett sofliga forskare att fråga huruvida föreställningarna kan betraktas som något nytt.

Innehållsmässigt finns det bland annat stora likheter mellan det teosofiska trossystemet och 1950-talets föreställningar om de vänliga ”rymdbröderna” som Adamski talade om. Den engelske religionshistorikern Christopher Partridge frågar sig därför om föreställningarna inte endast är en ny klädedräkt för teosofin. De ”nedstigna mästarna” inom den teosofiska traditionen är, menar han intill förväxling lika rymdbröderna. Berättelserna bör därför enligt Partridge förstås som en fysikaliserings av teosofiska föreställningar. Om kontakten med ”mästarna” tidigare skedde på ett andligt, astralt plan äger de nu istället rum på ett fysiskt. Ufona har här blivit farkoster som ersätter de tidigare andliga övningarna som meditation vid besökandet av andra planeter, vilket för övrigt är en teosofisk föreställning.³⁰ Handlar det då bara om en teosofisk tradition som har anpassat sig till moderniteten genom att lägga beslag på ett nytt massfenomen, observationerna av underliga flygande föremål? Rothstein menar att rötterna till föreställningarna också kan sökas i judisk-kristna bibliska berättelser och femtotalets Science Fiction-litteratur.³¹ Berättelserna om utomjordingar och ufon ger bland annat, i likhet med judisk-kristna dito uttryck för både millenariska och apokalyptiska föreställningar. Möjligheten finns här för mänskligheten att inträda i ett lyckorike, samtidigt som kärnvapenkrig hotar att utplåna hela planeten.³²

En av de enligt min mening mest intressanta likheterna är den som framhålls av den tyske professorn i religionsvetenskap, Andreas Grünschuss. Enligt Grünschuss uppvisar drömmen om en bättre framtid som kommer till uttryck i många berättelser, stora likheter med cargoistiska föreställningar hos grupper i Melanesien. I båda fallen skapas religiösa föreställningar om fartyg som skall komma med en mirakulös last. Hos

²⁹ Andersson, Pia (2000) ”Flygande tefat och rymdvarelser som religion: 1500-talet till 1950-talet”. I Carlsson, Carl-Gustav & Frisk, Liselott (red.) *Gudar och gudinnors återkomst: studier i nyreligiositet*. Malmö : Team offset & media, s. 32-36

³⁰ Partridge, Christopher (2003). ”Understanding UFO Religions.” I Partridge, Christopher (red.) *UFO-Religions*. Routledge, s. 12-22

³¹ Rothstein, s. 45-50

³² Ibid. s. 36-37

ufo-grupperna är det en närmast magisk teknologi som lockar, medan det i det melanesiska fallet rörde sig om europeiska handelsvaror.³³

Flera forskare har framhållit likheter mellan gudar och de utomjordiska besökarna. Mot bakgrund av diskussionen tidigare om vad som kan betraktas som religiösa myter tycker jag att likheterna är relevanta att framhålla. Rothstein menar att utomjordingar i likhet med gudar är väsen som kontakter människor från ett annat existensplan, samt innehar en särskild auktoritet och makt.³⁴ Religionsvetaren John Saliba pekar vidare på att den perfektion och omnipotens som beskrivs hos varelserna generellt har ansetts gudomliga. Världarna dessa varelser sägs komma ifrån är även närmast transcendent i sin tillgänglighet, och utom mänskligt räckhåll. I likhet med gudar kan utomjordingarna ingripa i människans liv, medan motsatsen är omöjlig. De har vidare både möjlighet att frälsa och fördöma.³⁵

Utifrån likheterna med andra trossystem menar jag att berättelserna otvetydigt har äldre rötter. Jag vill emellertid inte gå så långt som Partridge som betraktar föreställningarna som en ny form av teosofi då det finns andra inspirationskällor till det mytiska komplexet som Science Fiction och judisk-kristna föreställningar. Enligt min mening är föreställningarna om utomjordingar nya just på grund av kombinationen av beståndsdelar. Gilhus och Mikaelsson framhåller filosofen Pauls Ricoeurs syn på religiösa myter som symboler i berättelseform vilka bygger på och omtolkar äldre symbolkomplex.³⁶ Resonemanget är intressant och går att applicera på ufo-berättelserna. Det är lätt att glömma hur alla trossystem bygger på äldre beståndsdelar. Kristna messianska föreställningar kommer till exempel från en judisk bakgrund, ett faktum som sällan framhålls.

Internationella föreställningar

Oavsett hur man tolkar berättelsernas framväxt är de flesta forskare överens om att de kom att utvecklas i USA. Globaliseringen ledde vidare till att berättelserna kom att

³³ Grünschuss, Andreas (2004). "Waiting for the "Big Beam": UFO Religions and Ufological Themes in New Religious Movements". I Lewis, James R. (red.) *The Oxford handbook of New Religious Movement*, s. 424 ff.

³⁴ Rothstein, s. 35

³⁵ Saliba, John. A (1995). "Religious Dimensions of the UFO Phenomenon" I Lewis, James. R (red.) *The Gods Have Landed*. State University of New York Press, s. 44-48

³⁶ Gilhus & Mikaelsson, s.126

spridas världen över, dock främst till länder i västvärlden.³⁷ Jag kan även föreställa mig att amerikaniseringen spelade en roll i denna spridning.

Utifrån ett internationellt perspektiv på ufo-rörelsen vill jag här framhålla den schweiziske ufologiske författaren och ”astro-arkeologen” Erich von Däniken, som har omtolkat arkeologiska fynd från hela världen utifrån ett ufologiskt perspektiv. Dessa fynd anses av Däniken utgöra bevis för att utomjordingar har varit involverade i utvecklingen av flera högkulturer på jorden under historisk tid.³⁸

Ufo-rörelsen i Sverige

Hur utvecklas då ufo-rörelsen i Sverige? Rothstein talar om tre typer av ufo-organisationer, de som vill analysera fenomenet genom undersökningar, de som vill medverka till att dold kunskap offentliggörs och de som är intresserade av existentiella frågor. Han framhåller dock att gruppernas förhållningssätt sällan är entydigt.³⁹ I Sverige har en rad grupper funnits representerade, både de som förhåller sig skeptiska till tolkningar av ufon som utomjordiska farkoster som dagens UFO-Sverige, och New Age-influerade grupper. Även kontaktpersoner, som Sten Lindgren och Daniel Glantz har framträtt.⁴⁰ Regelrätta ufo-rörelser som har växt fram kring kontaktpersoner, som den amerikanska rörelsen *Aetherius Society* eller *Raëlianerna* har dock inte fått fäste i den svenska miljön.⁴¹ Berättelser om ufon och utomjordingar har därför i hög utsträckning utvecklats av teknologiskt inriktade ufologer från lokala ufo-grupper. Ett par exempel på denna typ av organisation är *UFO-Häggvik* och organisationen *Göteborg GICOFF*.⁴² *UFO-Sverige*, en riksorganisation för inrapportering av ufo-observationer som jag har nämnt bildades 1970.⁴³

Kopplingen till teosofin är vidare tydlig i Sverige. *Parthenonförlaget* som under 1950-talet började översätta amerikansk kontaktlitteratur till svenska startades nämligen av tre teosofiska kvinnor. Kontaktpersonerna som trädde fram i Sverige knöt också gärna an till sina amerikanska ”kollegor”, och besatt generellt god kunskap om det amerikanska fältet.⁴⁴ Sten Lindgren refererar till exempel till George Adamski,

³⁷ Rothstein, s. 107

³⁸ Ibid. s. 39

³⁹ Ibid. s. 30

⁴⁰ Hammer (2004) s. 283-84

⁴¹ Ibid. s. 280-81

⁴² Jungkvist, Boris (1977). *UFO: En fantastisk verklighet*. Zindermans: Göteborg, s. 176

⁴³ Riksorganisationen UFO-Sveriges hemsida, <http://www.ufo.se>

⁴⁴ Telefonsamtal med Håkan Blomqvist den 15 mars 2006

vilket kommer till uttryck i beskrivningar av vissa utomjordiska farkoster som tillhörande ”Adamskitypen”.⁴⁵

Inte enbart organisationer har funnit sig till rätta i den svenska miljön. Utanför Ängelholm finns också ett ufo-monument, rest till minne av en landning som sägs ha ägt rum där. Det är kontaktpersonen Gösta Carlsson som har låtit skapa monumentet, som sägs vara en skalenlig replik av den utomjordiska farkosten, samt cementera de märken i marken som han menar uppkom vid landningen.⁴⁶ Besök vid denna typ av monument kan jämföras med resor till vallfärdsorter, vilket Partridge framhåller.⁴⁷ Kanske är det också möjligt att betrakta skapandet av denna typ av monument som ett led i en konstruktion av en religiös geografi, där vissa platser anses särskilt heliga då de kopplas till människans möte med en högre verklighet. Tanken existerar bland många hinduer i Indien, där vissa platser förknippas med specifika gudar. I vilket fall fungerar monumentet som en synlig manifestation av de mytiska föreställningarna om utomjordingar och ufon.

Betraktar man tidpunkten för utgivning av ufologisk litteratur dröjer det ända fram till 1960-talet innan denna börjar produceras i Sverige. Det rörde sig då också om tekniskt orienterad ufologi. Här skiljer sig därmed situationen i Sverige från den i USA, där kontaktpersoner som Adamski under 1950-talet gav ut böcker som beskrev både kontakter med utomjordiska varelser och besök på andra planeter.⁴⁸ Inga svenska kontaktpersoner lät så vitt jag vet publicera material förrän under slutet av 1980-talet. Det sker alltså en eftersläpning i produktionen av kontaktlitteratur.

⁴⁵ Lindgren, Sten (1997). *Dialog med kosmisk kultur*. Horndal: Regnbågsförlaget, s. 17

⁴⁶ Svahn, Clas & Carlsson, Gösta (1995). *Mötet i gläntan : [Sveriges mest kända närkontakt med UFO.]* Norrköping: Parthenon, s. 115-116

⁴⁷ Partridge (2003) s. 6

⁴⁸ Ibid. s. 55

PLAN 1. KONSTRUKTIONEN AV EN SVENSK ROLL I DET UTOMJORDISKA DRAMAT

Den 23 oktober 1852, mellan kl. 12.00 och 04.00, sågs i Morkala i Uppland ett ”starkt flämtande ljus uppstiga från marken”. ”Dess sken var så starkt, att det av blotta ögat knappast kunde uthärdas.” När det stigit tillräckligt högt antog det en ”rundformig skepnad”. Efter två timmar försvann föremålet i sydostlig riktning, utan att något ljud hördes.⁴⁹

Citatet illustrerar de förändringar som sker på detta plan. Förutom att namnen på platserna där ufon observeras blir mer svenskklingande konstrueras en svensk roll i det utomjordiska dramat genom en omtolkning av historiska källor och samtida händelser. Det tillkommer på detta vis nya mytem som införlivas i det mytiska komplexet.

I citatet som är hämtat från ufologen Boris Jungkvist är det tydligt hur den äldre berättelsen omtolkas utifrån det mytiska ramverket då beskrivningen påstås referera till en tidig svensk ufo-observation. En fråga som är relevant att ställa i detta sammanhang är huruvida beskrivningar av detta slag verkligen är tolkningar av äldre material eller om det kan röra sig om helt nyskapade berättelser. Jag menar här att den eventuella historiska äktheten i berättelserna utifrån syftet, att påvisa hur man skapar en historisk kontinuitet av ufo-observationer är irrelevant.

Som jag har nämnt är källmaterialet fullt av beskrivningar och kategoriseringar av olika typer av utomjordiska skepp, ett i mina ögon utpräglat modernt projekt. Ufon kategoriseras ofta efter form, som diskus, oval, triangel eller cigarrformade moderskepp. Kategorierna appliceras även på äldre material:

Historiska observationer finns från de flesta länder, där noteringar gjorts – [sic!] också i Sverige. Ett enda fall - i Ångermanland på 1700-talet - måste ha varit ett moderskepp, som släppte ut andra mindre flygande föremål.⁵⁰

För att illustrera hur Sverige ges en roll i de mytiska berättelserna väljer jag att här ägna särskild uppmärksamhet åt några berättelser där processen kommer till uttryck.

⁴⁹ Jungkvist (1977) s. 163

⁵⁰ Stigsjö, Staffan (1974). *Tefatsfolket: Vänner eller fiender?* Göteborg: Zindermans, s. 143

Vädersolstavlan som bevis för utomjordisk aktivitet under Gustav Vasas dagar

Stigsjöo menar att det finns belägg för utomjordisk närvaro i Sverige redan under Gustav Vasas dagar. Här är det den så kallade vädersolstavlan som hänger i storkyrkan i Gamla stan i Stockholm som befinner sig i fokus. Skapandet av vädersolstavlan brukar ses som ett led i en maktkamp mellan Gustav Vasa och Sveriges reformator, ärkebiskopen Olaus Petri. När det 1535 syntes underliga himlafenomen över Stockholm valde Petri att avbilda dessa himmelska järtecken, vilka han tolkade som uttryck för att guds vrede snart skulle drabba nationen.⁵¹ Stigsjöo är emellertid övertygad om att de lysande föremålen som är avbildade är ett flertal ufon.

När Olaus Petri levde (1493-1552) visade sig på himlen i Sverige fenomen som ansågs förebåda kommande straff. Petri utkämpade en kamp med Gustav Vasa, och som ett led i den kampen lät han Urban Målare avbilda himlafenomenen på en tavla. Tavlan hänger än idag i Storkyrkan i Stockholm. Dessa fenomen brukar bortförklaras som bisolar. Man frågar sig då om inte Olaus Petri med tanke på hans [sic!] höga utbildning skulle ha kunnat identifiera en bisol. Olaus Petri borde givetvis också ha kunnat identifiera hägringar och meteoror.⁵²

Här knyts den utomjordiska närvaron till tiden för Sveriges statsbildning och reformationen, vilken fick stor betydelse för landets religiösa daning. Jag är här benägen att fråga huruvida den utomjordiska närvaron inte skänker lite extra glans åt nationens tidiga dagar. Ufologer har vidare argumenterat för att utomjordiska besök ligger bakom religionsskapandet i olika kulturer, då de människor som kom i kontakt med utomjordingarna misstog dem för gudar. Lite analogt med denna uppfattning kan resonemanget ovan anses vara, då utomjordingar och ufon också här uppenbarar sig under en religiös daningsperiod. Jag vill dock självfallet inte gå så långt som att påstå att reformationen tolkas som ett resultat av den utomjordiska närvaron.

Händelser av betydligt senare datum dras emellertid också in i de mytiska berättelserna.

”Spökflygarna” 1946

Följande berättelse sägs utspela sig under perioden omedelbart efter andra världskriget, närmare bestämt 1946. Vid denna tid hade ännu inte uppfattningar om utomjordingar

⁵¹ Nationalencyklopedins hemsida, <http://www.ne.se>

⁵² Stigsjöo, Staffan (1973). *Tefatsfolket ser oss*. Göteborg: Zindermans, s. 53

och ufon blivit allmängods, även om teorier varit i omlopp i Sverige redan under 1930-talet, vilket Hammer framhåller.⁵³ Det dröjde emellertid tills slutet av 1960-talet innan berättelserna om *Spökflygarna* drogs fram i ljuset och omtolkades av svenska ufologer.

1946 drabbades Sverige i likhet med övriga skandinaviska länder av en våg mystiska flygande föremål som ufologen Erland Sandqvist benämner spökflygare. Sandqvist sätter vidare likhetstecken mellan dessa och dagens ufo-observationer.⁵⁴ Till exempel tolkar han en observation från 1946 som en beskrivning av en ”cigarr” en typiskt ufo-form.⁵⁵ Ufologen Gösta Rehn instämmer med Sandqvist:

Det finns ingenting så dramatiskt i den svenska UFO-historien som denna invasion av främmande flygting. Med täta mellanrum, under sommaren 1946 nästan varje dag, (ca 300 enbart under 4 dagar i juli), [sic!] kom farande vad som omväxlande benämndes spökbomber, spökflygare, projektiler, torpeder, cigarrliknande vidunder.⁵⁶

Varför då detta intresse för Sverige? Det torde ju ha funnits betydligare intressantare länder att observera 1946, då andra världskriget precis tagit slut. Sandqvist säger sig ha svaret på frågan. Sverige var nämligen ett av de få länder i Europa som hade förhållit sig neutralt under kriget. Ufona kunde därför utan risk för att bli beskjutna vistas i området:

Man vågar väl anta, att det var mindre riskfyllt för dessa mystiska besökare att färdas över fredliga länder än att utsätta sig för eventuella stridshandlingar från någon av de länder, som efter andra världskrigets slut fortfarande stod rustade till tänderna. Sverige hade ju för övrigt i snart 150 år intagit en fredlig och strikt neutral hållning.⁵⁷

Här dras Sveriges utrikespolitiska hållning och långa period av fred in i berättelsen som förklaring till närvaron av utomjordiska besökare. Vidare menar jag att valet av år att spinna berättelser kring säger en del om berättarens avsikter. Det var nämligen året efter, 1947 som Kenneth Arnold redogjorde för sin sedermera ”klassiska” ufo-observation.

⁵³ Hammer (2004) s. 270

⁵⁴ Sandqvist, Erland (1987). *Spökflygarna -46: dagens UFO-fenomen - forntidens änglabesök: en dokumentärskildring av den mest omdebatterade företeelsen på sin tid: fakta och spekulationer kring en fyrtioårig gåta*. Stockholm: Nyblom, s. 10

⁵⁵ Ibid, s. 50

⁵⁶ Rehn, Gösta (1966). *De flygande tefaten: Dokument och teori*. Göteborg: Zindermans, s. 50

⁵⁷ Sandqvist, s. 91

Rothstein menar att Arnolds berättelse kom att utgöra prototypen för framtida ufo-observationer och datumet den 24 juni 1947, då händelsen skall ha utspelat sig att omgärdas med speciell mystik.⁵⁸ Jag menar att fokuseringen på år 1947 tydligt kommer till uttryck i bland annat berättelsen ovan.

Det är möjligt att det hos den svenska ufo-rörelsen fanns ett behov av att föregå den amerikanska observationen. Årtalet 1946 återkommer nämligen också i kontaktpersonen Gösta Carlssons berättelser. Carlsson som inte förrän under början av 1970-talet berättade om utomjordiska möten menade nämligen att 1946 var året då han för första gången stiftade bekantskap med utomjordiska varelser i en glänta utanför Ängelholm.⁵⁹ Han refererar också till ett flygfotografi som skall bekräfta att det verkligen uppkom landningsmärken i gläntan 1946, fotografiet i fråga är från just 1947.⁶⁰ I Sundqvists resonemang knyts för övrigt Gösta Carlssons utsaga till spökflygarna. Rymdskeppet som Carlsson berättar att han kom i kontakt med tolkas nämligen som en av spökflygarna som har landat.⁶¹

Till skillnad från i de amerikanska berättelserna blev nu Sverige landet som i modern tid först kom i kontakt med ufon, och närmast ett "urland" för ufo-observationer. Störst antal ufon inrapporterades också här menar Sandqvist. Först nästa ufo-våg kom att drabba USA. Denna våg, som bland annat observerades av Arnold var dock långt ifrån lika omfattande som den svenska.⁶²

Men som vi sett av de svenska myndigheternas utlåtanden registrerades SPÖK-FLYGARNA på ekoradio redan 1946. Svenskarna var faktiskt först med att uppfånga de här egendomliga flygande tingestarna på sina radarskärmar – inte amerikanerna.⁶³

Är betoningen av just 1946 i berättelserna uttryck för en omedveten strategi för att muta in Sveriges roll i ufo-historien genom att föregå Arnolds observationsberättelse? Det som talar emot teorin är det faktum att massobservationerna av mystiska föremål 1946 förmodligen ändå hade fångat ufologernas uppmärksamhet, i synnerhet då de flesta av författarna själva levde vid tidpunkten, och med stor sannolikhet mindes berättelserna. Gösta Carlssons berättelse skulle däremot kunna tolkas på detta vis.

⁵⁸ Rothstein, s. 27

⁵⁹ Svahn & Carlsson, s. 128

⁶⁰ Ibid. s. 137

⁶¹ Sandqvist, s. 184

⁶² Ibid. s. 210

⁶³ Ibid. s. 232

Redan under 1930-talet observerades mystiska flygande ting på den svenska himlen, som man misslyckades att identifiera. Ufon är det enda godtagbara förklaringen till observationerna menar Sandqvist, som knyter samman dem med spökflygarna 1946.⁶⁴

Av skäl som ter sig gåtfulla blev Sverige tummelplats för spökflyget, trots att sannolikt inget teknologiskt intressant fanns att ”studera här” och knappast något annat heller. Det fanns det däremot på andra ställen. *Min uppfattning är den, att de raketprov tyskarna utförde så lyckosamt under 30- och 40-talet följdes på ett diskret avstånd från händelsernas centrum av SPÖKFLYGARNA.* Ett lämpligare land är Sverige kunde knappast ha funnits för de här besökarnas övervakning av tyskarnas raketexperiment, som i förlängningen kom att leda fram till dagens rymdraketer. Sverige (liksom Schweiz och Danmark) kan genom sin närbelägenhet till de tyska provanläggningarna ha fungerat som ”åskådarpåse” för – dels 30-talet Spökflygare – dels de massor av ”meteor” som sågs 1944 och - dels SPÖKFLYGARNA från 1946.⁶⁵

De utomjordiska besökarna sökte även, menar Sandqvist efter atomvapen som Tyskland eventuellt kunde förfoga över från en neutral bas - Sverige.⁶⁶ Anledningen till att de utomjordiska skeppen kom tillbaka i så stort antal 1946 anses bero på USA:s provsprängningar av atomvapen på Bikini-atollen samma år.⁶⁷ Precis som tidigare förklaras den utomjordiska ”flottans” närvaro över Sverige, trots att provsprängningarna ägde rum i Stilla havet, med Sveriges neutralitet. På grund av denna kom landet att utgöra en slags bas från vilken ufona säkert kunde observera världshändelser långt borta från deras centrum.⁶⁸

I Sandqvists berättelse blir Sverige kontinuerligt området utifrån vilket utomjordingar observerar mer intressanta stater som Tyskland och USA. Den utomjordiska närvaron knyts dessutom till Sveriges utrikespolitiska hållning under perioden. Vidare illustrerar berättelserna ovan hur ufologerna är något av experter på att skapa koherenta system av äldre berättelser om himlafenomen, kontaktberättelser och samtida utrikespolitiska händelser.

Flera forskare har diskuterat relationen mellan berättelser om ufon och utomjordingar och det kalla kriget. Ofta har man uppfattat berättelserna som uttryck för en

⁶⁴ Ibid. s. 301

⁶⁵ Ibid. s. 301-302

⁶⁶ Ibid. s. 302-303

⁶⁷ Ibid. s. 25

⁶⁸ Ibid. s. 312

rädsla för kapprustningen. Rothstein pekar till exempel på att många av budskapen från ”rymdbröderna” bestod i varningar för kärnvapenkrig.⁶⁹ Utifrån materialet menar jag att den då aktuella politiska situationen också på annat sätt utövade inflytande på de mytiska berättelserna. Processen kommer här till uttryck i sättet på vilket Sveriges neutralitet dras in det mytiska komplexet.

”Spökplanen”: 1930-talets utomjordiska farkoster

Under 1937-38 observerades åtskilliga oidentifierade ”spökplan” i det svenska luftrummet. Dessa var i regel grå eller svarta och skiljde sig inte nämnvärt från vanliga flygplan. De saknade emellertid nationell beteckning, något som utgjorde ett brott mot internationella luftfartsregler. Ufologen Boris Jungkvist uppfattar planen som utomjordiska farkoster, vars uppgift bestod i att förvilla betraktare:

Förmodligen rörde det sig om ett av många inslag i ufonauternas taktik att dölja sina verkliga avsikter och långsiktiga planer. Genom diverse diversionsmanövrer försöker de kosmiska intelligenserna föra människan bakom ljuset. En sannolik förklaring är att UFO-piloterna, för att vilseleda, uppträdde med farkoster i flygplans skepnad, som trettioalets svenska publik var van vid, nämligen klassiska tidsenliga flygplan. En gåta är ju varför UFO-intelligenserna inte använde sina ordinära UFO-modeller.⁷⁰

Exemplet illustrerar tydligt det mytiska ramverkets flexibilitet, då även till synens ordinära flygplan tolkas som utomjordiska rymdskepp.

Kunskapskrävande symboler och omdefiniering av kända objekt

Jag diskuterade inledningsvis ufo som begrepp och kategori, och menade att ufo bör förstås som en symbol, snarare än som en kategori. Om man ändå i korthet diskuterar vad kategorin ufo i praktiken omfattar menar jag här att följande sker, ett identifierat plan *omidentifieras* utifrån det mytiska ramverket. Det rör sig med andra ord inte längre om oidentifierade föremål som genom den mytiska tolkningen identifieras och ges substans, utan om något redan identifierat som omtolkas. Jag ifrågasatte tidigare mot bakgrund av att aspekten oidentifierad i den militära beteckningen bortfaller vid tolkningen av ufon som utomjordiska rymdskepp, varför man inte utsträcker kategorin

⁶⁹ Rothstein, s. 56

⁷⁰ Jungkvist, Boris (1980). *Besökare från kosmos: De flygande tefatens gåta*. Göteborg: Zindermans, s. 42

ufo ytterligare till att omfatta också andra identifierade flygande föremål. Jag hävdar utifrån exemplet ovan att detta är precis vad som sker.

Uppfattningen om en symbol som ett flertydigt tecken passar vidare dåligt in på berättelserna då symbolen inte är enhetlig till utseendet, utan snarare flexibel.

Av källmaterialet framgår att de flesta rörelsemönster, utseenden och beteenden hos oidentifierade flygande föremål tolkas som uttryck för utomjordisk verksamhet. Dessa föremål kan till exempel vara såväl metalliska klot som lysande objekt. De kan vidare anta i stort sett vilken form som helst, som diskus, cigarr, trehörning, eller oval, samtliga tolkas inom det mytiska ramverket. Olikheter till utseendet hos föremålen förklaras av ufologer med att det rör sig om skilda ufo-modeller, eller farkoster från olika utomjordiska civilisationer. De mytiska berättelserna fungerar här närmast som det klistre som fogar samman alla till synes olika föremål till ett koherent system.

Jag menar här att paralleller till uppfattningar av andra symboler kan skänka klarhet i hur ufo som symbol opererar.

Hammer diskuterar de cirklar som har uppkommit på åkrar runt om i världen och kommit att tolkas som utomjordiska landningsplatser, och framhåller likheterna med de Marialika figurer och naturliga ikoner som har funnits i skogen i katolska länder. Alla i dessa länder ”förstår” vad det handlar om menar Hammer, vilket inte är fallet hos ickekristna personer. Både tolkningen av cirklarna och av de Marialika föremålen är här uttryck för en speciell uppfattning av verkligheten.⁷¹ För att parafrasera Hammer, det krävs en viss kunskap för att få tillträde till, eller uppmärksamma symbolerna.

Min poäng utifrån resonemanget är att det inte behöver ligga något motsägelsefullt i att utomjordiska rymdskepp kan se ut som tidsenliga flygplan. Man ser likheterna om man har rätt kunskap, eller som Gilhus och Mikaelsson skriver ”Vad som helst kan bli en symbol för vem som helst under givna omständigheter.”⁷²

Vad sker då med mytemen i berättelsen? Utsagor om oidentifierade flygplan hör inte bara Sverige till utan har observerats även i USA, där de dessutom i vissa fall har tolkats som utomjordiska farkoster.⁷³ Jungkvist kan därför anses knyta an till en tradition inom den amerikanska ufologiska litteraturen, vilket han själv uppger.⁷⁴ Det som förändras är därför enbart platsen vilken händelserna sägs utspelas på. Jungkvists resonemang om spökplanen tangerar vidare konspirationsteorierna, då han menar att användandet av flygplansprototyper är ett led i en förvillningstaktik. Jag väljer

⁷¹ Hammer (1998)

⁷² Gilhus & Mikaelsson, s. 128

⁷³ Jungkvist (1980) s. 45-47

⁷⁴ Ibid. s. 229

emellertid att behandla berättelsen i detta kapital på grund av att den bidrar till konstruktionen av en inhemsk tradition.

Dubbelgångare i berättelserna

Ytterligare ett sätt för utomjordingar att förvilliga människor kommer här till uttryck. En svensk anonym före detta militärflygare observerade under en flygning ett egendomligt plan, berättar Jungkvist. ”Flygplanet var en ålderdomlig dubbeldäckare av första världskrigsmodell.” Det förekom inga flygningar vid det närliggande flygfältet, varför observationen är oförklarlig. Kan det ha rört sig om en medlem ur besättningen på ett ufo, frågar Jungkvist.

Ingår det som ett led i en planmässig taktik, iscensatt av UFO-intelligenserna med syftet att förvilliga och vilseleda, så att vi blir helt förda bakom ljuset om ufonauternas verkliga avsikter och målsättningar?⁷⁵

Berättelsen om det ålderdomliga planet dras precis som i fallet ovan in i det mytiska komplexet. I båda berättelser handlar det om objekt som ger sken av att vara en sak, men som i själva verket är något annat. I en utsaga av kontaktpersonen Ante Jonsson finner vi åter temat med dubbelgångaren. Jonsson skall här åka på en längre resa med sina utomjordiska vänner i deras ufo. Han är dock orolig för att hans familj kommer att bekymra sig över hans frånvaro. Utomjordingarna skapar då en kopia av Jonsson som skickas till familjen i hans ställe. Ante konfronteras vid avresan själv med dubbelgångaren.⁷⁶

Mannen tar av sig kåpan, och jag ryggar tillbaka en aning. HAN ÄR EN EXAKT KOPIA AV MIG SJÄLV! LÄNGD, KROPPSBYGGNAD, UTSEENDE, ALLT ÄR DETSAMMA! Men hur skall han kunna spela mig, utan att någon märker det? Med min egen röst ber han mig fråga om familj, arbete, ja, om allt. Jag frågar honom om han har varit på Azorerna, och i så fall vad han gjorde där och när det var. Jag frågar honom om mina barn och om allt som tänkas kan. Han svarar korrekt på alla frågor! Han säger att allt som jag kan göra, det kan han göra exakt likadant. Till slut blir jag övertygad.⁷⁷

⁷⁵ Ibid. s. 230-31

⁷⁶ Hjorth, Sune & Jonsson, Ante (1989). *Fantastiska resor med UFO: Besök hos utomjordiska civilisationer*. Göteborg: Zindermans, s. 88-90

⁷⁷ Ibid.

Paralleller till Jonssons berättelse återfinns i uppfattningen som var i omlopp under häxprocesserna i Sverige under 1600-talet, som historikern Bengt Ankarloo framhåller, nämligen att en häxa med Djävulens hjälp kunde skapa en fysisk kopia av sig själv som sov i hennes säng under tiden hon flög till Blåkulla.⁷⁸ Jag menar här att berättelserna följer samma struktur. I båda fall skapas en kopia för att resenärerna skall kunna flyga iväg på en resa utan att det uppdagas. Skillnaden består i vem som gör kopiorna och i vilket syfte. Djävulen som hjälper häxan och Jonssons utomjordiska vänner uppvisar inte några likheter egenskapsmässigt. Det samtliga har gemensamt är dock att de är ickemänskliga väsen. Utifrån de strukturella likheterna håller jag det för troligt att någon typ av idéhistorisk tradition av föreställningar om dubbelgångare har levt vidare sedan 1600-talet.

1980-talets ubåtsjakt utifrån det mytiska ramverket

Jag har påvisat hur äldre berättelser och händelser omtolkas. Det är emellertid inte bara historiska händelser som dras in i det mytiska ramverket. Samtida händelser på det nationella planet tolkas också inom ramen för föreställningar om utomjordingar och ufon. Under 1980-talet skedde en rad observationer av mystiska undervattensföremål i svenska farvatten. 1981 gick den sovjetiska ubåten U 137 på grund utanför Karlskrona. Boris Jungkvist anser dock inte att denna händelse till fullo belyser situationen. Han poängterar istället att undervattensfarkoster har observerats i alla tider, världen över. Förmodligen rör det sig om samma fenomen som vid ufo-observationer. Möjligheten finns också att utomjordiska civilisationer har byggt upp baser på havsbotten?⁷⁹ Förkortningen USO i citatet står för *Unidentified Submarine Objects*.

Som bekant har under främst det senaste årtiondet främmande ubåtar kränkt Sveriges skärgårdar och vårt territorialvatten. Vi lägger skulden på Sovjet för ubåtsincidenterna. Vem vet, kanske har Sovjet anklagats i onödan. Det är ingen omöjlighet att en del av ubåtsincidenterna beror på USO:s aktiviteter! Det finns rapporter och en del tecken som tyder på det.⁸⁰

Jag menar här att berättelsen om de utomjordiska "ubåtarna" som kopplas till den svenska ubåtsjakten utgör ett nytt mytem.

⁷⁸ Ankarloo, Bengt (1984). *Trolldomsprocesserna i Sverige*. Andra uppl. Stockholm: Inst. för rättshistorisk forskning, s. 220

⁷⁹ Jungkvist, Boris (1989). *Kontakt med UFO! : Utomjordiska intelligenser är här!* Göteborg: Zindermans, s. 68

⁸⁰ Ibid. s. 70

Oden och Tor som utomjordingar

Ofta ger källmaterialet uttryck för en negativ hållning till etablerade religioner. Ett illustrativt exempel är Gösta Rehns retorik. Vad skulle hända i mötet med en överlägsen civilisation, frågar han sig. ”De religiösa skulle få en chockerande insikt om sin förfälskade världsbild. De skulle ej längre vara Guds utvalda, ensamhärskare i universum.”⁸¹ Samtidigt tar man emellertid olika religiösa traditioners texters historiska autenticitet för given. Ufo-rörelsen har till exempel i hög utsträckning använt sig av bibeln. Speciellt Hesekiels profetia har varit populär och tolkats som en observation av ett utomjordiskt rymdskepp och dess besättning.⁸² Christopher Partridge uppfattar fenomenet som en fysikaliserings i förståelsen av religiösa skrifter, vid vilken mytiska berättelser uppfattas som historieskrivningar.⁸³

Här används också förkristna nordiska gudaberättelser som belägg för utomjordisk närvaro i Skandinavien. Att berättelserna ur mytologin tolkas som historiska händelser framgår tydligt. Här är det de förkristna gudarna Tor och Oden som uppges vara utomjordingar:

Både Oden och Tor bodde ju högt uppe i Asgård (ett moderskepp i omloppsbana runt jorden?) och for ofta omkring i rymden med sina speciella färdmedel. Oden hade sin åttafotade häst Sleipner, och Tor sin av bockarna Tanngnjost och Tanngrisne dragna rymdvagn. Om vi utgår ifrån att dessa berättelser hade ett verklighetsunderlag, och att det inte finns några hästar med åtta fötter eller bockar som springer i luften, så återstår bara slutsatsen, att de båda hade tillgång till var sitt mycket avancerade [sic!] rymdfordon!⁸⁴

Citatet blir intressant också mot bakgrund av Ricoeurs uppfattning om myter som symboler vilka innehåller tolkningar av äldre symboliska komplex. Det är här tydligt hur man omtolkar den nordiska mytologin, och samtidigt omformar den till en ny mytisk berättelse.

Vidare påminner resonemanget om euhemeristiska föreställningar, enligt vilka olika religioners uppkomst beror på att människor har fortsatt att dyrka sina döda ledare vilka senare har kommit att uppfattas som gudar, en likhet som har framhållits

⁸¹ Rehn (1966) s. 86

⁸² Rothstein, s. 130

⁸³ Partridge, Christopher (2003). ”Understanding UFO-Religions”. I Partridge, Christopher (red.) *UFO Religions*. Routledge, s. 23

⁸⁴ Hjorth, Sune (1991). *Den dolda sanningen om UFO*. Göteborg: Zindermans, s 56

av Grünschluss.⁸⁵ Förvisso är det skillnad på döda mänskliga ledare och utomjordingar, men det rör sig i båda fall om en utveckling vid vilken fysiska varelser efter sin död har kommit att uppfattas som gudar.

Sveriges framtida roll

Jag har visat att Sverige har givits en plats i ”ufo-historien”. Sverige kan emellertid få en betydelsefull roll också i framtiden. Ante Jonsson berättar att han under ett samtal med en utomjordisk kvinna har fått veta att Sverige kommer att bli betydelsefullt efter det stora kärnvapenkriget som riskerar att bryta ut. Jonsson varnas därför för att lämna landet med sin familj. Här intar den utomjordiska kvinnan en närmast profetisk och varnande roll, till skillnad från den frälsande som brukar framhållas.

Vad ni än har för planer så flytta inte ifrån ert hemland, det och några andra nationer är de enda som klarar sej [sic!] någorlunda från det krig som kommer att bryta ut om ni envisas med att rustas upp i den takt ni gör⁸⁶

I kapitlet har jag redovisat några av delarna i vad jag uppfattar som en konstruerad svensk tradition av utomjordisk närvaro. Berättelserna speglar både Sveriges utrikespolitiska hållning under det kalla kriget och knyts till historiska och samtida skeenden. Händelser under tiden kring nationens tillkomst, som Gustav Vasas kontrovers med Olaus Petri ses bland annat mot bakgrund av det mytiska ramverket. Vidare knyts observationer av underliga föremål på himlen som visade sig över Sverige under såväl 1930 som 40-talet till föreställningarna. Här anses Sveriges långa period av fred och alliansfrihet motivera den utomjordiska närvaron. Intressant nog så tolkas också nationsbeteckningslösa flygplan som utomjordiska rymdskepp. Även 1980-talets ”ubåtsjakt” förstås mot bakgrund det mytiska ramverket, liksom den förkristna mytologin. Berättelserna ger upphov till nya mytem, vilka kommer att diskuteras och sammanfattas längre fram i undersökningen.

⁸⁵ Grünschluss, Andreas (2003) ”Ufological Discourses in Germany”. I Partridge, Christopher (red.) *UFO-religions*. Routledge, s. 188-89

⁸⁶ Hjorth & Jonsson, s. 105

PLAN 2. TEMATISKA FÖRÄNDRINGAR

I detta kapitel diskuterar jag vad som sker med innehållet i de svenska berättelserna. Då det är omöjligt att behandla samtliga tematiska aspekter av det mytiska komplexet har jag valt att fördjupa mig i två av dessa, bortförandeberättelser och konspirationsteorier. Jag menar här att vissa mytem som är tydliga i det amerikanska materialet saknas i de svenska berättelserna, medan andra "inaktiveras" och nya tillkommer. Metodologiskt är kapitlet mer komparativt till sin natur än det förra, där det inte på samma sätt var nödvändigt att rekonstruera de amerikanska temana för att avgöra hur berättelserna utvecklades. Problemet med metoden är att jag via den akademiska litteraturen endast har tillgång till en översiktlig beskrivning av de amerikanska berättelserna. Det kan med andra ord existera aspekter av dessa som jag inte känner till.

Bortföranden, sexuella övergrepp och medicinska experiment

Ett av de större temana i det mytiska komplexet är bortförandeberättelserna. Föreställningen att utomjordiska besökare för bort människor har funnit särskilt stort stöd i USA där det till och med växt fram subkulturer kring personer som menar att de förts bort.⁸⁷ Den första kända berättelsen var emellertid inte amerikansk utan härrör från Österrike, år 1957. Den mest kända härstammar emellertid från 1961, och handlar om hur de amerikanska makarna Betty och Barney Hill under en bilfärd fördes bort av utomjordingar. Berättelsen har enligt Rothstein av många kommit att betraktas som den ursprungliga, och utgöra något av en mall för senare bortförandeberättelser.⁸⁸ I regel följer dessa följande mönster. Personer förs, ofta nattetid efter att ha bländats av ett starkt ljussken från sina sängar, på något vis ut ur bostaden och ombord på utomjordiska farkoster. Varelsena som utför kidnappningarna beskrivs ofta som grå och kortväxta med stora svarta ögon, och förmåga att ta sig igenom både väggar tak för att föra bort sina offer. Ombord på rymdskeppen utsätts offren för en mängd smärtsamma medicinska undersökningar, vars fokus ligger på fortplantningsorganen. Många berättelser handlar till exempel om hur ägg tas från kvinnor och sädesvätska från män, ibland efter sexuell stimulans. Ofta berättar personerna som säger sig ha blivit bortförda om en känsla av att ha blivit utsatta för sexuella övergrepp.⁸⁹ En teori som har lanserats bland de bortförda är att rymdvarelserna bedriver forskning kring

⁸⁷ Rothstein, s. 146-47

⁸⁸ Ibid. s.

⁸⁹ Ibid. s. 148-53

fortplantning. Ibland förekommer också berättelser om hybrider mellan människor och utomjordingar, och flera kvinnor har berättat om graviditeter som har avbrutits, då utomjordingarna stulit fostren.⁹⁰ Tidsförfluster och minnesluckor är ett annat vanligt fenomen som förknippas med dessa bortföranden, likaså anses dem ske i ett slags drömligt tillstånd. Religionshistorikern John Whitmore menar här att föreställningen uppvisar stora likheter med religiösa upplevelser inom olika traditioner.⁹¹ Kommunikationen med utomjordingarna är satt ur spel i dessa berättelser och avsikterna hos dem oklara.⁹² Beträffande könsfördelningen hos de personer som berättar om bortföranden är majoriteten av dessa kvinnor. Enligt Rothstein är berättelserna vanliga i USA men ovanliga i Skandinavien som helhet.⁹³

Inte bara människor utsätts enligt de mytiska berättelserna för bortföranden. Författaren och journalisten Keith Thompson menar att föreställningen att djur används vid utomjordingars experiment, eller helt sonika stympas och dödas, växte fram i USA under 1970-talet. Den vann snabbt popularitet, och berättelser om främst hästar och kor som gick en grym död till mötes växte fram. Hästar påstås till exempel ha funnits fullständigt tömda på blod, medan andra blivit flådda. Berättelsen om hästen Snippy torde vara den mest kända. Snippy sägs ha återfunnits död under märkliga omständigheter. Då hästen obducerades fann man att inte bara hjärnan, utan även ryggmärgen saknades.⁹⁴

Svenska bortförandeberättelser

Berättelserna i materialet som uppvisar störst likheter med de amerikanska utsagorna om bortföranden är bland andra Ante Jonssons redogörelse för sin inledande kontakt med utomjordingar, vilken gör honom vettskrämd men som senare förklaras på ett mer positivt sätt. Jonsson får under en bilfärd syn på ett ufo och beger sig hem för att hämta en kamera, varefter han åker tillbaka till platsen. Han får då syn på något som får honom att sladda med bilen och bli stående.

Rädd och lättskrämd har jag aldrig varit, men vad jag fick se när jag öppnade bildörren skrämde mig till den milda grad, att det tog en lång stund innan jag fick fram ett ljud.

⁹⁰ Ibid, s. 150-51

⁹¹ Whitmore, John (1995). "Religious Dimensions of the UFO Abductee Experience". I Lewis, James R. (red.) *The Gods Have Landed: New Religions From Other Worlds*. State University of New York Press, s. 75-77

⁹² Rothstein, s. 149

⁹³ Ibid. s. 154

⁹⁴ Thompson, Keith (1991). *Angels and Aliens : UFOs and the Mythic Imagination*. Fawcett Columbine, s. 127-28

Men då skrek jag som jag tror ingen människa har skrikit. Jag såg en varelse som tog tag i mig och mer eller mindre lyfte mig ur bilen! Jag sparkade och skrek allt vad jag kunde, och på något vis lyckades jag komma loss och började springa mot ett hus en bit in mot Uråsa-vägen. (...) Som jag uppfattade det, så ville de ha in mig i farkosten. Först nu såg jag att det inte verkade som om de hade några ben, de liksom svävade ett par decimeter över marken. Jag blev som paralyserad och utan något som helst motstånd från min sida var vi på väg mot farkosten.⁹⁵

Citatet beskriver hur berättaren mot sin vilja förs ombord på den främmande farkosten. Det förefaller också som att bortförandet delvis sker i ett drömtillstånd, då Jonsson beskriver sig som paralyserad. Han berättar även att utomjordingarna utför en läkarundersökning av honom, vid vilken han genomgår en rad medicinska tester. Hårstrån tas bland annat från hans huvud och hud från hans fot. Undersökningen är dock vare sig smärtsam eller sexualiserad, utan syftar till att hjälpa honom då han vid mötet blev så rädd att hans hjärta stannade, varför han placeras i en sorts tryckkammare.⁹⁶

Resterande delar av Jonssons utsaga uppvisar stora likheter med berättelser från amerikanska kontaktpersoner, och involverar såväl filosofiska samtal som angenäma resor till fjärran planeter. Endast den inledande kontakten påminner med andra ord om bortförandeberättelserna, och Jonsson uppger vid flera tillfällen att han ångrar att han inte följde med frivilligt.⁹⁷ Intressant nog så polemiserar han fortsättningsvis mot bortförandeberättelserna. Jonsson berättar här för den utomjordiska kvinnan ”Jenny” som han lär känna att han har läst att utomjordiska varelser har fört bort ”både människor och djur och gjort vissa undersökningar mot deras vilja.”⁹⁸ Jenny försäkrar honom då att:

det inte är någon som har kommit ombord och blivit utsatt för någon form av undersökning mot sin vilja. Skulle någon påstå något annat så är det fel. De få som har kommit ombord har blivit tillfrågade om vi får ta några enkla prover, och vi har accepterat om de inte har velat. (...) däremot är det flera som fått en känsla av att ha blivit mer eller mindre släpade ombord, och det gäller även dej [sic!] själv.⁹⁹

Ytterligare polemik mot berättelserna återfinns i följande citat av kontaktpersonen Sten Lindgren. Påståendet att människor förs bort tillbakavisas här inte fullt, utan tonas

⁹⁵ Hjorth & Jonsson, s. 62-63

⁹⁶ Ibid. s. 122-23

⁹⁷ Ibid, s. 63-64

⁹⁸ Ibid. s. 134

⁹⁹ Ibid. s. 135

istället ner. CBH som Lindgren refererar till i citatet är en förkortning för *Cosmic Brother Hood* som han säger sig stå i telepatisk förbindelse med.

De Grå, den lilla humanoidrasen, har blivit Business [sic!] i USA. De märks i litteratur och filmer, vilket är farligt! ”Man kan alltid mobilisera försvar mot dem.” Min checkning med CBH visar att ”de grå’s” [sic!] närvaro bara är 4-5 % av alla utomjordiska kulturers närvaro i jordiskt luftrum. De grå är destruktiva, har en selektiv eftersläpning, en långt utvecklad teknologi, och prioriterar ner annan existens kvalitet i universum.¹⁰⁰

Bortföranden av den typ som beskrivs i amerikanska berättelser förekommer alltså men dessa är ovanliga och varelserna bakom dem utgör enbart en mindre del av den utomjordiska närvaron på jorden, men har fått oförtjänt stor uppmärksamhet.

Det existerar med andra ord inbördes konflikter och stor oenighet om innehållet i det mytiska komplexet. Här rör det sig om en konflikt mellan företrädare för två olika aspekter av myten, kontaktpersoner som talar om trevliga rymdbröder, vilka polemiserar mot företrädare för bortförandetemat. Både Lindgren och Jonsson visar sig här villiga att kompromissa om innehållet, Lindgren i högre utsträckning är Jonsson, då den senare i princip fullständigt avvisar att kidnappningar förekommer, trots sin egen inledande kontakt med de utomjordiska vännerna, medan Lindgren anser dem vara få. Spretigheten i det mytiska komplexet är sannolikt en effekt av det faktum att ingen grupp har kontroll över dess innehåll, och att vem som helst därför kan vidareutveckla detta.

Det finns i materialet fler berättelser om personer som mot sin vilja förs ombord på utomjordiska rymdskepp. Jungkvist berättar om ett fall i Värmland där en kvinna uppgett att hon har ”förlorat tid” efter att ha sett ett underligt flygande föremål:

Rätt som det var kom en konformad vit ljusstråle från farkosten, som träffade mig och som genom ett trollslag hade klockan blivit fyra. Hur hängde det ihop?¹⁰¹

Kvinnan berättar att hon efter händelsen ville gå och lägga sig, men att det kändes som att ”gå i sirap”. Jungkvist fann också underliga avtryck på gräsmattan när han besökte kvinnan.¹⁰² Berättelsen anknyter här både till föreställningen om förlorad tid och till

¹⁰⁰ Lindgren, s. 109

¹⁰¹ Jungkvist, Boris (1992). *UFO - bevis för liv i rymden*. Göteborg: Zindermans, s. 82-83

¹⁰² Ibid. s. 83

det drömtillstånd som beskrivs vid bortföranden, vilket kommer till uttryck i beskrivningen av hur kvinnan går som ”i sirap”.

Den finns även berättelser om personer som har undkommit att bli bortförda. I Domsten uppgav två pojkar att de fick syn på ett ljus inifrån en glänta i skogen. Då de gick närmare fick de se ett starkt lysande föremål som vilade på tre ben. Plötsligt kom tre underliga varelser emot dem. ”Varelserna grep tag i dem och sökte dra dem mot ljuskroppen eller farkosten”¹⁰³ De båda lyckades dock slå sig fria och undkomma.

Rothstein menar att berättelser om bortföranden bygger vidare på en europeisk folkloristisk tradition inom vilken möten med icke-mänskliga varelser som troll, älvor och feer sker i *liminala* situationer, som på platser mellan stad och land, mellan dag och natt och dylikt.¹⁰⁴ Berättelsen om pojkarna utspelar sig i gläntan, platsen mellan skog och land, vilket skulle kunna stödja resonemanget. Påfallande ofta sägs ufo-landningar äga rum just i gläntor, vilket stämmer in också på Gösta Carlssons berättelse som jag nämnde tidigare.

Beträffande djurstympningar och bortföranden av djur för medicinska experiment konstaterar ufologen Boris Jungkvist 1983 att inga berättelser på temat inom den svenska kontexten har kommit till hans kännedom, men framhåller att det kan finnas ett samband mellan utomjordiska besök och djurstympningar.¹⁰⁵ Ett par år senare återkommer han dock till frågan, varvid han svävande berättar om ett fall rörande en död älg, som i likhet med Snippy har avlidit under underliga omständigheter. I samband med fyndet syntes ett underligt ljussken i närheten vilket Jungkvist tolkar som ett utomjordiskt skepp. I källmaterialet står berättelsen ut, då den är den enda som kopplar samman mystiska dödsfall av djur med föreställningen om utomjordisk närvaro. En dam, berättar Jungkvist, hade tillsammans med en grupp hållit utkik efter älgar, då de observerat något underligt.

Plötsligt fick de se ett klart lysande föremål. Föremålet ”gungade” över trädtopparna på ca 200-300 meters avstånd. (...) Det är intressant att notera att observatörerna beskriver att föremålet hade ”igelkottstaggar”. Föremålets utseende är nära nog identiskt med det UFO som siktades i samband med att den mystiska döda älgan påträffades i samma region.¹⁰⁶

¹⁰³ Rehn (1966) s. 158

¹⁰⁴ Rothstein, s.164

¹⁰⁵ Jungkvist, Boris (1983). *"Flygande tefat" - kosmiska rymdskepp: ny forskning kring UFO-mysteriet*. Göteborg: Zindermans, s. 115

¹⁰⁶ Jungkvist (1992) s. 76-77

Samma mystiska ljus har siktats vid ytterligare tillfällen vid Halleberg, området där älgan hittades och trakten betraktas av Jungkvist som ett "ufo-tätt" område. Vad som är så mystiskt med älgens död framkommer dock inte av berättelsen.

Föreställningen att utomjordingar utför medicinska undersökningar på människor som i Jonsson utsaga, kommer till uttryck även här. En kvinna som färdades med bil över Hallandsåsen upplevde något synnerligen obehagligt. Hon blev nämligen stum efter ett möte med ett ufo. Gösta Rehn menar att stumheten förmodligen är resultatet av en medicinsk undersökning som antingen oavsiktligt eller också avsiktligt gick fel.¹⁰⁷ Stigsjöo diskuterar samma fall, och menar att han av en anonym svensk major fått uppgift om att det förekommit tre fall i Sverige, vid vilka vittnen har kidnappats av ufon:

Ett svenskt fall där en kvinna påstås ha tagits ombord på en UFO men inte mindes några detaljer, inträffade i augusti 1965 i Halland vid gränsen mot Skåne. Två långtradarchaufförer hittade hennes bil på en äng vid sidan av vägen med hjulen i vädret och kvinnan sittande bredvid. Hon kunde inte tala. De såg att vägräcket inte hade några märken, vilket det borde haft om det var en vanlig olycka. På sjukhuset skrev hon i ett vittnesmål ner att hon hade följts av ett klot med strålar.¹⁰⁸

Könsfördelning kring berättelserna

Det framkommer i materialet att den stumma kvinnan inte själv berättar om vare sig bortföranden, medicinska undersökningar eller utomjordiska farkoster. Istället är det de båda ufologerna som tolkar hennes berättelse på detta sätt. Kvinnan själv motsätter sig tvärt om kraftigt denna uppfattning.¹⁰⁹ Här finns det med andra ord en skillnad gentemot de amerikanska berättelserna där kvinnorna själva har berättat om bortförandena. Som jag diskuterade inledningsvis finns det möjlighet att omtolka utsagor om underliga himlafenomen som uttryck för utomjordiska besök mellan berättarnivån och receptionsivån, oavsett hur berättaren förhåller sig till uppfattningen om ufon som utomjordiska farkoster. Detta är tydligt i berättelsen ovan.

En intressant iakttagelse är hur könsfördelningen i de svenska berättelserna över lag skiljer sig från de amerikanska. De flesta amerikanska berättelser handlar *om* kvinnor, och berättas *av* kvinnor. I källmaterialet framkommer däremot att personerna som *i* berättelserna har blivit eller hotats av bortföranden varit män och kvinnor i

¹⁰⁷ Rehn, Gösta (1972). *Tefaten är här!* Göteborg: Zindermans, s. 107

¹⁰⁸ Stigsjöo, Staffan (1977). *Tefatsfolket har landat!* Göteborg: Zindermans, s. 89

¹⁰⁹ Rehn (1972) s. 108

ungefär samma utsträckning. Könsfördelningen i berättelserna är sålunda jämnare. Däremot är fördelningen i berättarledet totalt manlig, till skillnad från det amerikanska materialet.

Bortfall av mytem

För att bringa klarhet i hur bortförandeberättelserna förändras i den nya miljön menar jag att det är fruktbart att bryta ner dem i mytem. Jag menar här att de amerikanska berättelserna kan indelas i följande mytem: bortföranden mot individens vilja, bländande ljussken, medicinska undersökningar, djurstympningar, förlorad tid, drömlika situationer, referenser till sexuella övergrepp, liminala situationer, små grå varelser, hybrider mellan människor och utomjordingar och stöld av dessa foster. Jag vill här ta tillfället i akt att poängtera att kategoriseringen av mytem är min egen och att andra vore fullt möjliga.

Utifrån indelningen ovan blir det uppenbart att drygt hälften av mytemen återfinns i materialet, bland dessa bortföranden mot individens vilja, bländande ljussken, medicinska undersökningar, försvunnen tid, drömlika och liminala situationer. Kvinnan som färdades över Hallandsåsen var bland annat på väg mellan två platser. Föreställningen om försvunnen tid förekommer till uttryck i en av berättelserna, liksom uppfattningen om ett drömligt tillstånd. Vidare blev personerna i stort sett samtliga berättelser bländade av starka ljussken. I Jonssons fall blev han också bortförd mot sin vilja. De beståndsdelar som saknas i de svenska berättelserna är de sexuella anspelningarna, som brukar komma till uttryck vid de medicinska undersökningarna. Bortfallet av mytemet är tydligt i Jonssons berättelse, där en relativ blygsam undersökning gjordes av honom. Varken hybrider mellan människor och utomjordingar, stulna foster eller de små grå varelserna förekommer vidare i berättelserna. Här vill jag emellertid poängtera att föreställningen om hybrider i historisk tid förekommer i materialet. Denna är emellertid av positiv art och inte förknippad med bortförande-berättelser.

Folklore och rädslan för den medicinska utvecklingen

En mängd förklaringar till framväxten av bortförandeberättelserna har lanserats. Rothstein citerar folkloristen Hilary Evans som påpekat att berättelserna uppvisar stora likheter med äldre folkloristiska föreställningar. Till exempel påminner utomjordingarna om älvorna som sades lura till sig människor, likaså om ”de underjordiska” som stal barn. Vidare är älvorna och utomjordingarna lika långa och samtliga varelser

uppträder vid skymning. Likhetera beror på att de moderna berättelserna är en vidareutveckling av den europeiska folkloren. Det är helt enkelt skogens väsen som har flyttat ut i rymden. De flesta berättelser härrör från vita amerikaner påpekar Rothstein, ett faktum som skulle kunna stödja hypotesen. Kritik har dock riktats mot bristen på belägg för en kontinuitet i berättelserna.¹¹⁰ Rothstein framhåller också att rädslan för den medicinska utvecklingen, som transplantationstekniken och möjligheten att hantera foster utanför livmodern kan ligga bakom berättelsernas framväxt.¹¹¹

Teorierna är intressanta, men besvarar inte frågan varför de amerikanska berättelserna skiljer sig från de svenska. Är rädslan för den medicinska utvecklingen starkare i USA? Om berättelserna är vidareutvecklingar av europeiska förlagor, varför finns dessa då inte kvar i Sverige om de har överlevt flytten över Atlanten?

Rothsteins diskussion kring den tidiga österrikiska bortförandeberättelsen lyfter fram en viktig fråga. Denna blev nämligen, till skillnad från den amerikanska om makarna Hill inte offentliggjord. Rothstein menar att tiden inte var mogen.¹¹² Jag vill istället fråga om det kan ha varit så att den österrikiska kulturen inte utgjorde en lämplig grogrund för denna typ av berättelse. Med tanke på att vissa mytem i berättelserna inte heller har fått fäste i den skandinaviska kulturen verkar det sannolikt.

Jag menar här att det är fruktbart att söka eventuella rötter till de saknade mytemen för att utröna varför dessa inte får fäste i den svenska miljön. Jag inleder med att diskutera frånvaron av sexuella inslag i berättelserna, för att övergå till hybriderna och slutligen djurstympningarna. Orsakerna till bortfallen av mytem kommer här att sökas i såväl den amerikanska som den svenska miljön.

Ufologerna som redaktörer

Jag nämnde tidigare att ufologerna som skriver ner berättelserna kan uppfattas som redaktörer. Man kan då ifrågasätta huruvida de väljer att censurera kvinnors berättelser. Materialet ger nämligen uttryck för en tvekan hos författarna att referera till sexuella övergrepp. Vid återberättandet av amerikanska bortförandeberättelser är till exempel beskrivningen av vad som sker med bortförda kvinnor vaga. Samtliga författare är väl insatta i internationell ufologisk litteratur och torde vara bekant med de paralleller till sexuella övergrepp som förekommer i dessa berättelser. Tendensen kommer till uttryck i merparten av allt material.

¹¹⁰ Rothstein, s. 164-5

¹¹¹ Ibid, s. 154

¹¹² Ibid, s. 149

Det som talar emot teorin om censur av berättelserna är det tydliga förnekandet av kännedom om denna typ av berättelser från ett par ufologer. Clas Svahn säger till exempel rakt ut att han aldrig har träffat på denna typ av berättelser i den svenska kontexten.¹¹³ Jag har här svårt att se hur någon rakt ut skulle förneka det, även om man i litteraturen tonar ner de sexuella aspekterna. Här skulle Internet istället kunna vara en förklarade faktor. Under större delen av 1990-talet då berättelserna började bli mycket populära har Internet varit tillgängligt som forum för att offentliggöra berättelser. Dessa torde dock ha observerats av ufologer och på något sätt hittat in i materialet.

Litterärt inflytande, den sexuella liberaliseringen och sexualundervisningens roll

Religionshistorikern John Whitmore framlägger en förklaring som jag finner intressant i sammanhanget. Han pekar på att de amerikanska bortförandeberättelserna uppvisar stora likheter med en äldre amerikansk litteraturgenre "*the Captivity Tale*". Denna handlade i likhet med bortförandeberättelserna om hur kvinnor fördes bort och spärrades in. Ofta involverade berättelserna också tortyr och våldtäkt av offren.¹¹⁴ Resonemanget ger en möjlig förklaring till varför den sexuella aspekten återfinns i de amerikanska berättelserna samtidigt som den saknas i den svenska miljön.

Vänder man istället blicken mot det svenska samhället vill jag ställa frågan huruvida den sexuella liberalisering som ägde rum under 1950-talet, vilken saknade motsvarighet i USA under denna period, kan ha bidragit till att de sexuella referenserna i berättelserna bortfallit. Som ett uttryck för denna kulturella process fick Sverige obligatorisk sexualundervisning i grundskolan redan 1955, vilket är världsunikt.¹¹⁵ Kan undervisningen ha avdramatiserat sexualiteten genom att föra ut diskussionen i ljuset? Jag menar nämligen att de amerikanska berättelserna kan betraktas som en arena på vilken det är möjligt för kvinnor att diskutera sin sexualitet. Situationen under vilken denna diskussion äger rum kan också uppfattas som uppgivande av agens, då kvinnorna är hjälplösa. Denna hjälplöshet skulle då kunna tillåta dem att tala om sexualitet, vilket annars inte vore socialt acceptabelt. Det som talar emot hypotesen om sexualundervisningen som en avdramatisering av sexualiteten är emellertid den generella oviljan bland författarna till materialet att på något sätt referera till vare sig sexualitet eller sexuella övergrepp.

¹¹³ Svahn & Carlsson, s. 242

¹¹⁴ Whitmore (1995) s. 81

¹¹⁵ Skolverkets hemsida, <http://www.skolverket.se>

Hybrider och stulna foster

Beträffande mytemet om hybrider mellan människor och utomjordingar och stölden av dessa foster, pekar Rothstein på en parallell till bibliska berättelser som skulle kunna utgöra en möjlig förklaring till förlusten av detta. Föreställningarna om hybrider uppvisar nämligen stora likheter med judisk-kristna motiv, vilka kommer till uttryck i berättelser om gudalika väsen som i en mytisk tid skaffade avkomma med jordiska kvinnor.¹¹⁶ Skulle en möjlig förklaring till förlusten av mytemet vara det faktum att bibliska motiv inte längre är kända bland svenska kvinnor? 1969 skedde i Sverige en skolreform, vid vilken religionsundervisningen bytte namn från kristendomsundervisning till religionskunskap och i högre utsträckning kom att fokusera på ”världsreligionerna” på bekostnad av undervisning om kristendom.¹¹⁷

Det haltande i resonemanget är emellertid att jag inte vet i hur hög utsträckning dessa bibliska berättelser är kända bland kvinnor i USA. Jag anar emellertid att kunskap om bibliska berättelser generellt sett har varit, och är större där.

Stympning av nationella symboler?

Beträffande djurstympningarna är en intressant iakttagelse det faktum att både den svenska berättelsen om älgen och de amerikanska utsagorna om kor och hästar handlar om dödandet av djur med en klar koppling till respektive nation. Hästen såväl som kon kan kopplas till den ofta romantiserade amerikanska cowboykulturen, medan älgen är ett djur som ofta förknippas med Sverige. Om man betraktar djuren som national-symboler skulle det vara möjligt att tolka berättelserna som uttryck för en rädsla för att hemska dåd på ett eller annat sätt skulle drabba respektive nation. Utifrån den enda svenska berättelsen om djurstympningar som finns att tillgå är det emellertid osäkert om det är möjligt att dra denna slutsats. Resonemanget om djuren som symboler är ändå intressant, i synnerhet inom den amerikanska kontexten där berättelserna är vanliga.

En fråga som slutligen är relevant att ställa är huruvida mina metodologiska avgränsningar påverkar resultatet. Speciellt intressant är frågan mot bakgrund av Rothsteins diskussion kring utvecklingen av bortförandeberättelser inom New Age-grenen av ufo-rörelsen, där han menar att dessa omtolkas på ett mer positivt sätt¹¹⁸

¹¹⁶ Rothstein, s. 168

¹¹⁷ Skolverkets hemsida

¹¹⁸ Ibid. s. 170-71

Inom denna gren av ufo-rörelsen har det vidare funnits gott om kvinnliga författare och kontaktpersoner. Med tanke på rollen författarna till mitt material spelar som redaktörer av kvinnors berättelser menar jag därför att vidare studier i New Age-material producerat av kvinnor är välkomna.

Konspirationsteorier

Efter diskussionen kring bortförandeberättelserna kommer jag nu att påvisa hur det konspirationsteoretiska temat på olika sätt förändras i mötet med den svenska miljön. Jag illustrerar förändringarna med två exempel, hur de svenska myndigheterna dras in i teorierna vilket ger upphov till nya mytem, samt hur föreställningen om *Men in Black* försvinner, eller snarare inaktiveras. Beträffande de amerikanska konspirationsteorierna ägnas dessa mycket uppmärksamhet i materialet. Återberättandet av dem ägnas dock inte särskild uppmärksamhet, då jag främst är intresserad av de inhemska berättelserna.

Konspirationsteorier utgör en viktig del av de amerikanska berättelserna. Teorierna handlar som jag nämnde ofta om myndigheternas mörkläggande av den utomjordiska närvaron. Rothstein går så långt att han hävdar att den mytiska berättelsen vore otänkbar utan konspirationer. Allt skulle naturligtvis avslöjas om det inte vore för en ondsint grupp av konspiratörer.¹¹⁹ För att exemplifiera teorierna vill jag peka på den välkända berättelsen om det störtade ufot i Roswell, New Mexiko. Vid kraschen skall den amerikanska militären ha tillvaratagit vrakdelar från farkosten. Även kropparna från skeppets besättning skall ha funnits på platsen, och obducerats. Föreställningar om hur myndigheterna genom slarvigt genomförda utredningar av ufo-frågan, som *Project Blue Book*, mörklägger sanningen om ufon är också populära i konspirationsteoretiska berättelser.¹²⁰

FOA och de svenska myndigheterna

I USA har myndigheterna en så gott som självklar plats i varje utomjordisk konspirationsteori. I detta stycke visar jag att också de svenska berättelserna uppvisar konspirationsteoretiska drag, samt att teorierna främst berör *Försvarets Forskningsanstalt, FOA*. För läsarens information bör klargöras att FOA var en myndighet som lydde under Försvarsdepartementet. Denna slogs 2001 samman med FFA, *Flygtekniska*

¹¹⁹ Ibid. s. 14-15

¹²⁰ Hammer (2004) s. 271-73

försvarsanstalten och antog då namnet FOI *Totalförsvarets forskningsinstitut*.¹²¹ Under perioden som de mytiska berättelserna växte fram var det FOA som hade ansvar för att arkivera rapporter om ufo-observationer.

1946 trodde de svenska myndigheterna att ”spökflygarna” diskuterade ovan kunde vara fjärrvapen från grannländerna. Försvarsstaben sökte därför igenom rapporterna som inkom om dessa oidentifierade flygande föremål. Man fann emellertid att föremålen som inrapporterades inte utgjorde något hot mot riket säkerhet. 1965 upphörde försvarsstaben sålunda att utreda fenomenet, och ansvaret övergick istället till FOA. Denna myndighet undersökte emellertid inte längre rapporterna, utan arkiverade endast dessa.¹²² Denna redogörelse får Staffan Stigsjö då han intervjuar Tage Erikson, ordförande för FOA under 1970-talet. Det är emellertid långt ifrån alla ufologer som instämmer i denna officiella version. Eriksson dras istället in i konspirationsteorierna och ges det mindre smickrande tilltalsnamnet ”svenska ufologers huvudfiende”.¹²³

Enligt de konspirationsteoretiska berättelserna kontrolleras FOA av en hemlig inre grupp, bedriver inofficiell forskning i det fördolda, gömmer bevismaterial och förfogar över hemliga arkiv. Jag kommer nu att illustrera hur denna uppfattning kommer till uttryck i olika berättelser.

Censur av ufo-rapporter och förekomsten av hemliga arkiv

Jungkvists framlägger här teorin att FOA kontinuerligt censurerar inkomna ufo-rapporter. Under en genomgång av dessa rapporter som han undersökt hos FOA lade han nämligen märke till hur:

En del av rapporterna verkar stympade och tillrättalagda som om de har censurerats. Det gäller speciellt observationer som gjorts av militärer (...) Har någon varit framme med saxen? Rapporterna, i all sin torftighet, kontrasterar bjärt mot de detaljerade skildringar samma kategorigrupper meddelar till vår organisation! Den oinitierade lekmannen tror att FOA:s UFO-forskning bygger på vetenskaplig metodik. Detta är en vanföreställning.¹²⁴

Organisationen som åsyftas i citatet är den lokala gruppen UFO-Häggvik inom vilken Jungkvist var aktiv. Den uppenbara slarvigheten i FOA:s material är vidare en chimär

¹²¹ FOI:s hemsida, <http://www.foi.se>

¹²² Stigsjö (1974) s. 124-25

¹²³ Rehn (1972) s. 155

¹²⁴ Jungkvist (1980) s. 54

menar han. Vissa rapporter som han har personlig kännedom om står inte att finna på sina platser i arkivet. Med all sannolikhet existerar ett hemligt arkiv hos FOA. Har de försvunna rapporterna hamnat här?

Av allt att döma har FOA ett officiellt kartotek där alla sekundära rapporter förvaras. Det andra arkivet är hemligt, där UFO-observationer av hög märklighets [sic!], från t.ex. militären och högkvalificerade vittnen registreras. Därmed utestängs UFO-forskaren från möjligheten att ta del av väsentlig UFO-information. Varför? FOA:s attityd i UFO-frågan påminner mycket om USAF:s agerande i UFO-ärenden. FOA:s officiella UFO-forskning fungerar som en PR-fasad, organiserad enbart för att dölja den hemligstämplade forskningen.¹²⁵

Statsvetaren Erik Åsard som har forskat kring konspirationsteorier menar att dessa generellt omfattar en hemlig plan, ett illasinnat syfte och en hemlig grupp.¹²⁶ Åsard menar att teorierna kännetecknas av en vilja att finna långsökta förklaringar framför enkla.¹²⁷ Åsards resonemang stämmer bra in på uppfattningen i citatet ovan, att FOA omöjligt kan vara ointresserad i ufo-frågan. Istället existerar bakom intresset en stor konspiration.

Föreställningen om en hemlig grupp inom FOA kommer vidare till uttryck i följande berättelse, i vilken gruppen anses operera från försvarsstaben. Denna har vidare egna pengar att röra sig med och dess verksamhet döljs bakom andra ekonomiska poster:

Det tycks i Sverige finnas två avdelningar för UFO, dels FOA:s och dels försvarsstabens säkerhetsavdelning, som förr hette inrikesavdelningen och som har sju miljoner kronor i årligt bidrag under posten 'övriga frågor'. Enligt försvarsministern finns UFO-rapporter i försvarsstabens sektion 2. Finns de riktigt heta fallen där?¹²⁸

Bjarne Håkansson, journalist med kopplingar till kontaktpersonerna Glantz och Lindgren instämmer i teorin om ett hemligt arkiv hos FOA och refererar här till en flottiljorder från Blekinge Flygflottilj, som han säger sig ha kommit över. Denna är daterad den 8 december 1970, fem år efter att uppdraget att arkivera ufo-rapporter officiellt hade övergått till FOA:

¹²⁵ Ibid. s. 55

¹²⁶ Åsard, Erik (2006). *Det dunkelt tänkta – Konspirationsteorier om mordet på John F. Kennedy och Olof Palme*. Stockholm: Ordfront, s. 40

¹²⁷ Ibid. s. 156

¹²⁸ Stigsjö (1974) s. 126

Den har som överskrift: 'Rapportering m.m. av upphittad material och iakttagna rymdfenomen'.¹²⁹

Enligt dokumentet skall all personal omedelbart rapportera iakttagelser av säregna ljus- och ljudfenomen. Observatörerna förbjuds vidare att diskutera sina iakttagelser utan medgivande från försvarsstabens pressavdelning.¹³⁰

Åsard diskuterar fenomenet med "det enda trovärdiga dokumentet" som återfinns i många konspirationsteorier, och exemplifierar detta genom att visa hur skapare av konspirationsteorier kring Kennedymordet refererar till dokument från samma myndigheter som de säger sig misstro. I just detta enskilda fall är dokumentet emellertid trovärdigt.¹³¹ Åsard menar att sättet att resonera utmärker konspirationsteoretiskt tänkande, där teoretikern endast tar till sig den information som passar den egna teorin. Konspirationsteorier är därför inte öppna, utan slutna till sin natur.¹³² Uppfattningen om det enda trovärdiga dokumentet kommer tydligt till uttryck i berättelsen ovan om flottiljorden. Jag vill emellertid ifrågasätta hur bruket att ta till sig den information som passar ens teori, som Åsard menar kännetecknar konspirationsteoretikern skiljer sig från hur en forskare som Åsard själv driver sin hypotes. Jag menar att sättet på vilket Åsard framställer konspirationsteorierna bottnar i ett förakt för studieobjektet. Den största skillnaden mellan konspirationsteoretikern och Åsard menar jag är det faktum att den senare innehar en akademisk titel, befinner sig i centrum av forskarvärlden och argumenterar enligt reglerna inom ett idag accepterat vetenskapligt paradigm, medan konspirationsteoretikern är marginaliserad.

Mörklägning och omöjliggörande av insyn

Det förekommer inte bara berättelser om hemliga arkiv hos myndigheten. FOA söker också mörklägga den utomjordiska närvaron genom att hemlighålla och dölja bevis. Föreställningen delas av flera ufologer, och kommer till uttryck i berättelsen om en pärm som sägs härröra från 1946, året då rapporter om de mystiska spökflygarna strömmade in. Pärmerna är nu officiellt förvunnen, något Stigsjö anser vara lögn från FOA:s sida, då den tydligt framträder på ett fotografi:

¹²⁹ Håkansson, Bjarne (1973). *UFO-gåtan*. Täby: Larson, Solna: Seelig, s.52

¹³⁰ Ibid. s. 52

¹³¹ Åsard, s. 156

¹³² Ibid. s. 83

FOA uppger numera att deras pärm med 1 000 rapporter från det året är 'försvunnen'. Men på ett fotografi i samband med en artikel om FOA förekommer den på en bild där kapten Hindsefelt förevisar hela raden av väl synligt årgångsdaterade pärmar!¹³³

Ytterligare sätt att förvilla allmänheten framhålls av Håkansson, som bidrar till den mytiska berättelsen genom att kontakta olika myndigheter och fråga hur de ställer sig till ufo-frågan. Förvånansvärt nog får han relativt lätt tag i personer inom olika statliga myndigheter, som försvarsministern Sven Andersson, vilken han tillåts intervjuas.¹³⁴ Svaren som ges vid intervjuerna vävs därefter in i en konspirationsteoretisk berättelse, i vilken ufo-frågan skenbart verkar falla mellan stolarna hos myndigheterna:

Här i Sverige vill inte någon av de tillfrågade myndigheterna vidkännas ansvar för fortlöpande uppföljning av UFO-fenomenet. Försvarsministern menar, att det inte är en försvarsangelägenhet. Det är en polissak, säger han uttryckligen. Polisen å sin sida hävdar, att man inte har något intresse för säregna ljus- och ljudfenomen. Polisen rapporterar bara vidare till försvaret! (...) Men FOA säger sig ha slutat intressera sig för dessa egendomligheter i skyn. (...) Utåt sett är alltså den svenska myndighetsapparaturen fullständigt ointresserad av UFO-fenomenet. Eller 'ljus- och ljudfenomen' som de brukar kalla det. Men är det verkligen så?¹³⁵

Skenbart vill ingen myndighet ta på sig ansvaret i frågan, implicit i berättelsen ligger emellertid antagandet att det istället rör sig om en strategi för att omöjliggöra insyn.

Ytterligare ett sätt att försvåra insyn i försvarsstabens gamla rapporter från 1946 är att endast låta etablerade akademiker som bedriver "seriös forskning" få tillgång till dessa. Man måste bland annat vara rekommenderad av en professor, får Håkansson höra.¹³⁶ Förtjusningen i långsökta förklaringar framför enkla kommer tydligt till uttryck i citatet ovan. Att frågan är av så lite intresse att ingen myndighet vill befatta sig med den förkastas. Hela det mytiska komplexet om utomjordingar och ufon kan med Åsards resonemang sägas utgöra en sorts konspirationsteori, då detta bygger på ett förkastande av enkla förklaringen i tolkandet av himlafenomen. Särskilt tydligt illustrerades detta i berättelsen om "spökplanen" ovan. Jag vill dock inte som Åsard betrakta sökandet efter långsökta förklaringar som enbart ett uttryck för konspirationsteoretiskt tänkande.

¹³³ Stigsjö (1973) s. 123

¹³⁴ Håkansson, s. 31

¹³⁵ Ibid. s. 51

¹³⁶ Ibid. s. 35

För att återknyta till uppgiften är FOA inte den enda myndighet som dras in i berättelserna, Sveriges Radio ges här en mindre roll.

1970: När Apollo 13 var uppe hände det ett par egendomliga saker på Sveriges Radio. På morgonen sade nyhetsuppläsaren att astronauterna sett ett mystiskt föremål. Försök att få kopior av denna nyhetsutsändning har misslyckats. I TV kunde man se ett egendomligt föremål nära kapseln (...) Nästa dag var det reprissändning och då var denna händelse bortklippt och ersatt med en stillbild av jorden. På Sveriges Radio har ingen förklarat varför.¹³⁷

Det diskuteras dock inte närmare varför Sveriges Radio agerar på detta sätt, eller på vems order. Åsard uppfattning att det i en konspirationsteori finns en hemlig grupp, ett hemligt mål och ett illasinnat syfte passar därför inte till fullo in på berättelserna. Förvisso utpekas en hemlig grupp inom FOA, men det är betydligt svårare att finna ett ondsint syfte. Istället för att besvara varför mörkläggningen äger rum frågar sig författarna varför. Jag finner det därför relevant att ifrågasätta huruvida konspirationsteorier är i behov av ett klart definierat syfte och en lika tydlig grupp bakom detta. Kan inte något av teoriernas styrka ligga i det faktum att de är så diffusa?

FOA som centrum i den konspiratoriska berättelsen

Jag har visat att ett nytt mytem skapas, då FOA och i viss mån försvarsstaben dras in i konspirationsteorierna. Med undantag för Sveriges radio är FOA den enda myndighet som berörs. Att konspirationerna på detta sätt är koncentrerade kring FOA verkar underligt. Det finns till exempel inga händelser på det nationella planet som kopplas samman med utomjordiska konspirationer som i det amerikanska fallet med Roswell. Ubåtsberättelserna som jag har diskuterat vore ju idealiska att bygga konspirationsteorier kring, myndigheterna skulle till exempel kunna ha placerat en falsk sovjetisk ubåt på grund för att dölja hemligheten med utomjordingarnas närvaro. Istället existerar vare sig referenser till regering eller säkerhetstjänst i berättelserna, till skillnad från i USA.

Jag menar här att Åsard har en poäng när han framhåller att det måste finnas en historisk och kulturell jordmån för att konspirationsteorier skall kunna spira.¹³⁸ Sverige

¹³⁷ Stigsjö (1973) s. 187

¹³⁸ Åsard, s. 46

har till skillnad från USA ingen stark tradition av konspirationsteoretiskt tänkande.¹³⁹ Frågan varför FOA då pekats ut lämnas emellertid obesvarad.

Konkurrens och utanförskap

Kanske kan svaret sökas i det faktum att ufologerna som nedtecknat berättelserna och FOA var konkurrenter när det gällde att ta emot och behandla ufo-observationer. Som jag visade beskrivs rapporterna i FOA:s arkiv av Jungkvist som torftiga i jämförelse med författarens organisations rapporter. Jag menar också att ett sätt att uppfatta framväxten av konspirationsteorier kring FOA är att betrakta dem som uttryck för en konflikt mellan amatörforskande ufologer och ointresserade akademiskt skolade forskare med tillgång till det material de förra vill åt. De båda grupperna är nämligen inte enbart konkurrenter om materialet. Det finns också en tydlig önskan från ufologernas sida att bli erkända som seriösa forskare av den etablerade forskarkåren hos FOA, vilket kommer till uttryck hos Rehn då han talar om sina ufologiska kollegor.

Dessa privata forskare är erfarna och kunniga individer. De har samlat tusentals medlemmar och anlitar konsulter med akademiska meriter. Ledarna för UFO-föreningarna benämnes dock "amatörer" av myndigheterna, helt enkelt därför att hittills ingen erkänd vetenskapsman vågat träda i bräschen för UFO-saken.¹⁴⁰

Det är uppenbart att ufologerna betraktar sig själva som forskare. Det måste då ha tett sig tämligen sorgligt att uteslutas från försvarsstabens arkiv på grund av att man inte ansågs vara seriösa, vilket kom till uttryck i Håkanssons berättelse. Det torde vidare ha varit upprörande att mötas av ointresse i den fråga som man själv fann så viktig.

Sociologen Brenda Denzler som har forskat om konflikten mellan ufologin och den etablerade forskarkåren menar att roten till denna står att finna i att de båda grupperna har två olika sätt att betrakta verkligheten på. Föreställningarna om ufon är här närmast att betrakta som en trosföreställning, vilken inte är kompatibel med den naturvetenskapliga verklighetsuppfattningen.¹⁴¹ Resonemanget är tänkvärt. Jag menar emellertid att Hammers diskussion kring västerländska tolkningstraditioner ytterligare kan belysa situationen. Enligt Hammer finns det nämligen två traditioner för argumentation, varav en poängterar vikten av erfarenheter och referenser till personer

¹³⁹ Ibid. s. 64

¹⁴⁰ Rehn (1976) s. 39

¹⁴¹ Denzler, Brenda (2001). *The Lure of the Edge: Scientific Passions, Religious Beliefs and the Pursuit of UFOs*. University California Press, s. 101 ff.

som anses vara trovärdiga, medan den andra ställer krav på empiriska bevis.¹⁴² Utifrån Hammers resonemang skulle jag påstå att ufologerna genom att använda sig av ”fel” argumentationsteknik, det vill säga den första i en miljö som endast erkänner den andra som betonar vikten av empiriska bevis, misslyckas att hävda sin ställning som seriösa hos den naturvetenskapliga forskarkåren hos FOA.

Ufologerna var emellertid själva intresserade av att utföra empiriska undersökningar, där de fick mäta, beräkna och dokumentera, vilket kommer till uttryck i beskrivningen av material som ufologerna förfogade över:

Vi har sofistikerad utrustning t.ex. kameror med teleobjektiv och infraröd film, videokameror, teleskop, kikare, laserutrustning, kommunikationsradio m.m. Intervjuer och våra rapportformulär kompletterar den seriösa UFO-forskningen.¹⁴³

Det stora problemet som jag uppfattar det måste ha varit att man inte kunde utföra undersökningar av fysiska utomjordiska farkoster, som Rothstein framhåller.¹⁴⁴ För att fastslå existensen av det man ville undersöka empiriskt var man därför beroende av den första argumentationslinjen. Denna accepterades dock inte av det naturvetenskapliga paradigmet till vilket FOA:s forskare tillhörde. Utifrån detta perspektiv kan situationen anses spegla spänningarna mellan de två formerna av argumentation, där ufologerna sökte inträda i den naturvetenskapliga debatten, men nekades. Trots sina kategoriseringar av utomjordiska skepp och noggranna rapporter av observationer erkändes de inte, då det enligt det rådande paradigmets regler var omöjligt att argumentera som de gjorde. Ufologerna ställdes därmed utanför och fick betrakta hur en oengagerad statlig forskarkår utförde ”deras” arbete. Åsard har en poäng då han lyfter fram professorn i rättsstudier, Mark Fensters uppfattning om konspirationsteorier som uttryck för folkligt motstånd mot en etablerad, ofta arrogant maktelit.¹⁴⁵ Jag menar här att det är möjligt att betrakta teorierna om FOA utifrån detta perspektiv.

Motstånd tolkat utifrån ett mytiskt ramverk

En intressant iakttagelse i materialet är hur vissa konspirationsteoretiska berättelser återkommer i flera versioner, nedtecknade av samma författare. Dessa blir för varje gång de återberättas allt mer konspirationsteoretiska, polemiken mot FOA allt starkare

¹⁴² Hammer (2004) s. 337

¹⁴³ Jungkvist (1992) s. 18

¹⁴⁴ Rothstein, s. 19

¹⁴⁵ Åsard, s. 39

och konspirationerna allt mer omfattande. Tendensen är märkbar hos både Rehn, Stigsjö och Jungkvist, vilket jag kommer att illustrera senare. Frågan som processen ger upphov till är huruvida ufologerna uppfattar sig själva som mer och mer alienerade, i synnerhet i förhållande till den etablerade forskarkåren. Det framkommer också tydligt i ufologernas referenser att de läser och tar till sig allt fler amerikanska konspirationsteorier. Jag menar därför att det är möjligt att motståndet från FOA kom att tolkas i enlighet med de konspirationsteoretiska föreställningarna om de amerikanska myndigheterna som man höll för sanna, varvid FOA kom att anses konspirera mot ufologerna. För att omformulera mig menar jag att det är möjligt att betrakta konspirationsteorierna om FOA som tolkningar av det motstånd man stötte på utifrån det konspirationsteoretiska ramverket man tillägnat sig genom amerikansk ufologisk litteratur. Teorierna fick därmed förklara varför man inte släpptes in i forskarvärlden.

Men In Black

Jag har nu påvisat framväxten av inhemska konspirationsteorier. Här kommer jag emellertid att diskutera bortfallet eller snarare inaktiveringen av ett mytem i mötet med den svenska kontexten, det som berör *Men in Black*.

Propra svartklädda män dyker upp påfallande ofta i amerikanska berättelser om utomjordingar. Dessa mystiska varelser beskrivs som svartklädda män i kostym, ofta med orientaliska drag, de agerar i grupp och färdas i regel i nya svarta bilar, ibland med falska registreringsnummer. Deras uppgift består i att se till att människor inte får reda på sanningen om ufon och utomjordingar, och hotar av denna anledning ufo-vittnen till tystnad. Inte sällan besitter de kunskap om det mesta som rör ufon.¹⁴⁶ Tillgången till denna kunskap förklaras med att de antingen själva är utomjordingar eller oftast, med att de arbetar åt den amerikanska regeringen, CIA eller åt en hemlig grupp. I samtliga fall anses de dock utgöra en del i en omfattande konspiration.

I det svenska materialet saknas utsagor om Men in Black som sägs referera till inhemska händelser. Man nämner dock ibland de amerikanska berättelserna, varför jag menar att detta tema snarare bör betraktas som inaktivt, det vill säga att inga inhemska berättelser utvecklas, än som bortfallet. Vissa av författarna förklarar intressant nog bristen på berättelser med att männen jobbar för CIA och därför inte opererar i Sverige.

¹⁴⁶ Rothstein, s. 15

Bryter man ner berättelserna i mindre delar kan följande mytem urskiljas: svartklädda män, nya bilar, hotelser mot ufo-vittnen och tillgång till hemlig kunskap. Somliga av dessa aspekter återfinns i materialet. Det finns till exempel berättelser om hotade vittnen till ufo-observationer. I dessa är det emellertid inte de svartklädda främlingarna som framför hotelserna. Stigsjöo menar här att hot mot vittnen är vanliga i USA, men att det endast finns ett par berättelser på temat i Sverige:

UFO-Sverige har i sina undersökningar stött på fall, då officerare i svenska försvaret kommit hem till vittnen och sagt åt dem att hålla tyst om det inträffade.¹⁴⁷

Här är de hotfulla personerna inga mystiska främlingar, utan officerare. I en annan berättelse hotas en ufolog per telefon av en okänd individ med tillgång till detaljkunskaper om fallet denna arbetar med.

Den svenske ufologen Sten Magnusson fick tre telefonsamtal under 1967 då han beordrades att sluta med sina undersökningar. Det förbryllande var att den som ringde redan kände till detaljer om undersökningen som ännu inte offentliggjorts, och som 'rösten' rimligen inte borde kunna känna till.¹⁴⁸

I likhet med de amerikanska berättelserna om Men in Black förekommer här hot mot ufologer från personer med tillgång till dold kunskap, men det är också de enda mytemen som kvarstår av berättelserna. De svartklädda männen, det i särklass viktigaste mytemet får aldrig genomslag i berättelserna. Istället vänder sig vissa ufologer mot föreställningen. "Det är svårt att få en klar uppfattning om vad som är rykten och eventuella fakta i detta sammanhang" menar bland annat Stigsjöo. Den svenske ufologen Gösta Rehn har till exempel aldrig hotats av männen i svart.¹⁴⁹

Det kalla kriget och särpräglad amerikanska konspirationsteorier

Hur bör då berättelsernas inaktivering förklaras? En tanke som slog mig då jag först konstaterade frånvaron av berättelser om inhemska möten med de svartklädda männen, är att de verkar vara för luxuösa för den svenska miljön. Sverige har inte haft en tradition av välskräddade ämbetsmän. Männens utseende passar däremot bra in på beskrivningar av amerikanska säkerhetstjänstemän. Hade berättelserna växt fram här så

¹⁴⁷ Stigsjöo (1973) s. 12

¹⁴⁸ Stigsjöo (1974) s. 178

¹⁴⁹ Ibid. s. 176-181

hade de förmodligen kommit att handla om mystiska män i stickad tröja och jeans som färdades i Volkswagen. Den mystik och makt som omger männen får mig emellertid att fråga om berättelserna inte speglar USA:s roll under det kalla kriget, då de ger uttryck för det hemlighetsmakerier som föregick i landet, när både spionage och kontraspionage förekom. Vidare kunde säkerhetstjänsten gripa i stort sett vem som helst, speciellt under perioder av intensiv rädsla för kommunister. Sveriges roll under det kalla kriget var mer nedtonad och säkerhetstjänsten inte lika mäktig. Är berättelserna med andra ord uttryck för en specifik epok i USA:s historia och sålunda en representation av samhället, för att använda Durkheims terminologi?

Åsard menar att vissa konspirationsteorier är utpräglat amerikanska och sällan återfinns inom andra kulturer. Dessa teorier har rötterna i slavtidens rädsla för att såväl slavar som slavägare var involverade i hemliga grupper, som avsåg att störta samhällsordningen. Dagens föreställningar bygger vidare på rädslan för att en liten grupp skall underminera samhällsordningen och ”förkväva de mänskliga friheterna”. Både teorier som rör den amerikanska regeringen och föreställningar om olika hemliga statsorgan kan härledas till denna rädsla menar Åsard.¹⁵⁰ Berättelserna om Men in Black uppvisar stora likheter med konspirationsteorierna som Åsard diskuterar. Männen anses arbeta för säkerhetstjänsten, och de förkväver de mänskliga friheterna genom att hota vittnen till ufo-observationer. Utifrån Åsards diskussion är jag benägen att betrakta berättelserna om Men in Black som just uttryck för en specifik amerikansk konspirationsteori, vars huvudpersoner ikläts tidsenliga tjänstemannakläder från 1940 och 50-talet. Förmodligen har USA:s roll under det kalla kriget och framväxten av en mäktig säkerhetstjänst ytterligare spelat in i framväxten av berättelserna.

För att sammanfatta kapitlet menar jag att bortförandeberättelserna och konspirationsteorierna förändrar sig på olika sätt, varvid nya mytem tillkommer medan andra faller bort. Hos bortförandeberättelserna försvinner bland annat de sexuella aspekterna, hybridtemat och de stulna fostren. Beträffande konspirationsteorierna utvecklas ett nytt mytem som berör FOA:s roll, medan berättelserna om Men in Black inaktiveras. Avsaknaden av vissa teman i källmaterialet kan vidare bero på att berättelserna sprids via Internet, och sålunda faller utanför mina metodologiska avgränsningar. Mest sannolikt är detta i fallet med bortförandeberättelserna som blev vanliga under 1990-talet då Internet i högre grad blev tillgängligt för allmänheten. Likaså påverkar övriga metodologiska avgränsningar sannolikt resultatet.

¹⁵⁰ Åsard, s. 48

PLAN 3. IDEOLOGISKA FÖRÄNDRINGAR

Jag har visat hur förändringar i de mytiska berättelserna sker på två plan. I detta kapitel argumenterar jag för att det också sker ideologiska förändringar i dessa berättelser, då de tar upp socialistiska och kommunistiska tankar från sin nya miljö. Upptäckten är intressant utifrån Meyer-Dietrichs uppfattning att mytiska berättelser anpassar sig till nya sociala förhållanden.

Socialistiska utopier och kommunistiska revolutioner i rymden

”Så som i himmelen så ock på jorden” lyder en rad ur bönen Fader Vår. Strofen är särskilt passande att inleda med då kapitlet kommer att beröra just likheter mellan himmel och jord, närmare bestämt hur politiska ideologier återfinns i berättelser om utomjordingar och ufon.

Politik influerar ofta religiösa föreställningar. Olav Hammer pekar till exempel på hur amerikansk liberal ideologi, som uppfattningar att varje enskild individ bär ansvar för sitt öde, och att framgång har med egna val att göra snarare än med yttre omständigheter, har inspirerat vissa New Age-föreställningar. Uppfattningen att man genom positivt tänkande s.k. *Positive Thinking* kan förändra sin livssituation lyfts här fram av Hammer.¹⁵¹ Jag kommer här med en rad exempel att illustrera min tes, att berättelserna om ufon och utomjordingar tar upp socialistiska och kommunistiska tankegångar. I metoddiskussionen nämnde jag att jag syftar till att belysa rollen som jag spelar i skrivandeprocessen. I kapitlet kommer min bakgrund i hög utsträckning att påverka läsningen av materialet. Uppvuxen i ett socialdemokratiskt styrt land är risken stor att jag övertolkar vissa utsagor. För att motverka att denna övertolkning påverkar resultatet har jag valt att illustrera mina poänger med större sammanhängande texter än tidigare, detta för att läsaren själv skall kunna bilda sig en uppfattning av berättelserna.

Kontaktpersonen Ante Jonsson och ufologen Sune Hjorths berättelser illustrerar hur lätt det är att tolka andras utsagor i enlighet med de egna referensramarna och ideologiska övertygelserna. Många av berättelserna om resor till andra planeter som Jonsson presenterar refererar till George Adamskis. Ofta är det omöjligt att avgöra vad

¹⁵¹ Hammer (2004) s. 53-4

som är Adamskis egna ord och vad som är tolkningar av dessa. Vid ett tillfälle återberättas till exempel Adamskis beskrivningar av situationen på Venus. ”På Venus råder sann jämställdhet på alla områden, inklusive fördelningen av livsmedel.”¹⁵² Jag är benägen att utan att ha fördjupat mig i Adamskis skrifter betrakta citatet som en tolkning av Adamskis utsaga, utifrån en socialistisk livsåskådning. Speciellt formuleringen ”fördelningen av livsmedel” uppfattar jag som uttryck för socialistiska föreställningar, vilka jag menar på fler sätt kommer till uttryck i de bådas berättelser.

Kärnvapen som uttryck för en kapitalistisk världsordning

Jonsson berättar att han under möten med sina utomjordiska vänner vid flera tillfällen har kommit att diskutera filosofi. Ofta har dessa diskussioner lett fram till såväl frågan om hur den enskilde individen bör leva, som hur samhällen skall styras. Inte sällan handlar samtalen i likhet med de amerikanska berättelserna om atomvapen.¹⁵³

Flera forskare har som jag nämnt tolkat föreställningarna om utomjordiska besökare, i synnerhet berättelserna om Adamskis vänliga och varnande rymdbröder som uttryck för rädslan för kärnvapenkrig. Filosofen Michael Godhe menar emellertid att berättelserna istället fungerade som en arena på vilken man under det kalla kriget omförhandlade och återerövrade framtidstron. Genom att låta de fredliga rymdbröderna visa att en klok användning av tekniken var möjlig behövde utvecklingen sålunda inte stoppas.¹⁵⁴ Hammer är delvis inne på samma resonemang då han påpekar att nyreligiösa föreställningar, till vilka han räknar berättelserna om ufon, kan betraktas som såväl teknikvänliga som teknikfientliga.¹⁵⁵ Intressant nog så kopplas utomjordingarnas varningar för kärnvapen i Jonsson och Hjorths berättelser till ett vad jag uppfattar som kapitalistiskt styrelseskick med sociala orättvisor.

Uppenbarligen finns det ett samband mellan satsningen av världens resurser på enorma militära upprustningsprogram å ena sidan och de himmelsskriande sociala orättvisorna å den andra. Ju större klyftan blir mellan det ofantligt rika, privilegierade fåtalet och de utsugna och ofta totalt utarmade massorna, desto desperatere kommer de senare att kämpa för en ändring av den rådande sociala ordningen, och desto ivrigare kommer de privilegierade skikten att i de av dem själva kontrollerade massmedia sprida uppfattningen att det behövs ”ett starkt försvar” för att skydda ”nationens säkerhet”, dvs deras egna rikedomar, så att de slipper dela med sig! Avskaffandet av de värsta

¹⁵² Hjorth & Jonsson, s. 24

¹⁵³ Ibid. s. 28

¹⁵⁴ Godhe, Michael (2004). ”Ufon som ångestdämpare.” I *Forskning och Framsteg*. Nr 1.

¹⁵⁵ Hammer (2004) s. 321

ekonomiska privilegierna och en jämnare fördelning av produktionsresultatet är tydligen krav som måste kopplas ihop med kampen för nedrustning och fred. Det välstånd som den moderna vetenskapen och tekniken ställer i utsikt måste komma alla och envar till del (...) Här måste en humanistisk idealbildning och demokratiska reformsträvanden gå hand i hand.¹⁵⁶

Vi har mycket att lära av de utomjordiska civilisationerna som är människan oerhört överlägsen, både moraliskt och tekniskt, fortsätter Jonsson och Hjorth.¹⁵⁷ Jag menar här att antagandet att utomjordingarnas kärnvapenfria och harmoniska samhällen inte styrs som i citatet ovan, utan är socialistiskt styrda, ligger implicit i resonemanget. Beträffande begreppen ”sociala orättvisor” ”jämnare fördelning” och ”produktionsresultat” uppfattar jag dem som hemmahörande någonstans på vänsterskalan inom den svenska partipolitiken. Då kommunistiska och socialistiska ideologier på flera plan överlappar varandra är det svårt att konstatera vad som är vad. Jag menar här att likheterna med socialdemokratiska föreställningar är stora i citatet ovan, då vikten av demokrati och reformer betonas. Tankarna går hos mig till den så kallade folkhemsideologin med sin fokus på utjämnandet av sociala klyftor och social välfärd för alla, och jag skulle inte ha några svårigheter att lägga citatet i munnen på en socialdemokratisk politiker kring slutet av 1980-talet.

Representation av samhället och plattform för kritik

Sociologen Émile Durkheim menar att religiösa föreställningar är representationer av villkor, samhällsstrukturer och värderingar i en given kultur projicerade på en transcendent verklighet. Rothstein instämmer med Durkheim, då han framhåller att berättelserna om ufon och utomjordingar ofta speglar våra samhällens funderingar och oro.¹⁵⁸ Till skillnad från Durkheim menar Rothstein emellertid att mytiska berättelser också kan fungera som en plattform för kritik. Adamski menar han, använde sig till exempel av berättelserna om rymdbröder för att polemisera mot kärnvapenutvecklingen.¹⁵⁹ Jonssons och Hjorths utsagor kan betraktas som en protest mot såväl sociala orättvisor som kärnvapen, och sålunda stödja resonemanget. Samtidigt kan berättelserna tolkas som en representation av folkhemsideologin. Jag menar därför att båda teorier är relevanta för att analysera de ideologiska förändringarna.

¹⁵⁶ Hjorth & Jonsson, s. 29-30

¹⁵⁷ Ibid. s. 30

¹⁵⁸ Rothstein, s. 152

¹⁵⁹ Ibid. s. 85

Revolution, kollektivt ägande och kapitalistiska konspirationer

Hjorth berättar om en resa som Jonsson säger sig ha gjort till sina vänners hemplanet "förmodligen den längsta resa en svensk medborgare någonsin gjort."¹⁶⁰ Den främmande planeten beskrivs i utopiska ordalag, förutom den vackra naturen bebos den av trevliga och fullständigt människolika varelser. Planeten styrs enligt Jonsson av en "interplanetarisk styrelse" av samma typ som Förenta Nationerna.¹⁶¹ Planeten härbärgerade dock tidigare en krigisk och orättvis civilisation:

De var också en gång en krigande civilisation, men folket förstod så småningom att det inte stod rätt till. De tog då saken i egna händer, organiserade sig och övertog makten själva.¹⁶²

Jag menar att citatet tydligt illustrerar min tes. Till skillnad från i de tidigare berättelserna menar jag dock att beskrivningen av planetens historia uppvisar stora likheter med den kommunistiska föreställningen att en arbetarklass skall ta makten genom att organisera sig, och störta samhällets elit genom en revolution. Hur ser då andra aspekter av den utomjordiska världen ut? Enligt Jonsson förekommer privat ägande och likaså en kår av handelsmän.¹⁶³ Mycket ägs dock gemensamt, speciellt vad som med kommunistisk eller socialistisk terminologi brukar benämnas produktionsmedel. Jonsson ges här av sin utomjordiska vän Jenny en lektion i hur den lokala ekonomin fungerar:

"Vi använder inga pengar, vi handlar med tid." – "Tid?" säger jag. "Ja, låt oss säga att du vill gå ut och handla det du behöver och vill ha. Du får så kallade kontoutdrag, men på det står inga summor pengar utan hur länge du måste arbeta på fälten eller i industrierna. Varje sådan här liten stad är ett kollektiv för sej [sic!] där det produceras all mat och annat som man behöver. Du behöver inte arbeta för staden mer än en, ibland två dagar i veckan för att klara dej [sic!]. Men en del industrier äger alla städerna tillsammans, och där måste du arbeta tre dagar i månaden."¹⁶⁴

¹⁶⁰ Ibid, s. 37

¹⁶¹ Ibid. s. 42

¹⁶² Hjorth & Jonsson, s. 43

¹⁶³ Ibid. s. 82-83

¹⁶⁴ Ibid. s. 99

Förutom att invånarna på planeten inte använder sig av pengar nämns i berättelsen kollektivt ägda industrier i vilka invånarna har arbetsplikt. Denna typ av system var vanligt förekommande inom Sovjetunionen, där staten kontrollerade i stort sett samtliga fabriker. Jag menar därför att berättelsen bör uppfattas som ett uttryck för en önskan om politisk förändring, och sålunda som en kritik av befintliga strukturer i samhället, snarare än som en spegling av detta, då denna typ av system aldrig har varit en realitet i Sverige.

Berättelserna innehåller vidare diskussioner om varför inte alla får kännedom om utomjordingarnas närvaro, och tillgång till deras kloka råd. En anledning som lyfts fram är att jordens maktavare döljer utomjordingarnas närvaro, en föreställning som tangerar konspirationsteorierna, för att dessa skulle kunna påvisa att en bättre och mer jämställd värld är möjlig att uppnå. De välbeställda grupperna är emellertid inte intresserade av en annan samhällsordning i vilken de skulle mista sina ekonomiska privilegier, utan döljer därför den utomjordiska närvaron.¹⁶⁵ Enligt resonemanget konspirerar en ekonomisk elit för att dölja utomjordingarnas kunskap, vilken skulle kunna omstörta samhället om den blev tillgänglig för mindre välbeställda grupper. Dessa konspiratörer söker därmed förhindra uppkomsten av en socialistisk värld-ordning.

Klasslösa utopier och socialism som mål för etisk utveckling

Utifrån föreställningar om utopier och dystopier är det tydligt att de förra utgörs av de utomjordiska världarna, medan de senare står att finna i vår. Utomjordingarna har, menar Hjorth lyckats att bygga det samhälle som vi har misslyckats med, och denna perfekta ordning står i bjärt kontrast till situationen på vår planet:

Det finns alldeles för mycket själviskhet och ointresse för andras välfärd i vår värld. Socialt har vi misslyckats att bygga ett klasslöst samhälle utan utmanande fåtalsprivilegium och med en relativt rättvis fördelning av välståndet. Som resultat får vi organiserad brottslighet, drogproblem, missbruk av industriella resurser, ekonomisk instabilitet, socialt missnöje, internationella konflikter och förödande krig! Enligt rymdfolket har vi försatt oss själva i en ytterst farlig situation genom att låta den vetenskaplig-teknologiska utvecklingen skena iväg, medan den etisk-sociala nivån förblivit låg. Materiella framsteg blir självförstörande utan en solid etisk-social grund, eftersom den materiella produktionen inte används för allas bästa.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Hjorth, s. 5 ff.

¹⁶⁶ Hjorth, s. 50

Retoriken i citatet uppvisar stora likheter med socialistiska tankar, där produktionen skall komma alla till del och frukterna av den tekniska utvecklingen fördelas lika. Dessutom illustrerar begreppet ”klasslöst samhälle” ytterligare hur den vänsterinfluerade terminologin genomsyrar berättelserna. Vidare knyts den etiska utveckling som bör äga rum på jorden till det socialistiska styrelseskicket. Även situationen för arbetarna på den främmande planeten beskrivs som idealisk, och det förekommer inte som på jorden konflikter mellan arbetsgivare och anställda.

Det förekommer synbarligen inga arbetskonflikter, allt går som smort. Men så har de heller inga sociala orättvisor, inga fåtalsprivilegier och inga fattiga och missgynnade medborgare. Här råder sann demokrati, där frihetens, jämlikhetens och broderskapets ideal har förverkligats (...) Ja, de här samhällena tycks verkligen vara de sociala utopier, som framstegsvänliga människor har drömt om på jorden! Samhällena utan roffarmentalitet eller önskan att domineras, där folk är mer inställda på att tjäna varandra än att tjäna på andra. Samhällena med en rättvis fördelning av det gemensamma arbetsresultatet!¹⁶⁷

Upptäckten av de socialistiska tankarna i materialet är intressant mot bakgrund av den tidigare forskning som sökt finna rötterna till de ideologier som framträder i berättelser om rymdvarelser. Dessa har nämligen ofta beskrivits som icke-demokratiska. Pia Andersson har bland annat framhållit förekomsten av rastänkande och antisemitism, främst inom de teosofiskt influerade trossystemen kring utomjordingar och ufon.¹⁶⁸ Jag vill här framhålla att Hjorths senare böcker ger uttryck för både föreställningar om rasmässig evolution och antisemitism. Rastänkande, och föreställningar om rasmässig evolution var, vilket är viktigt att framhålla, heller inte främmande inom folkhems-ideologin. Jag menar dock att upptäckten av de socialistiska tankarna ändå är viktig i sammanhanget.

Berättelserna som kritik av ett ökande liberalt inflytande

Hur bör då berättelserna om klasskamp och socialistiska utopier i rymden förstås, är de representationer av det svenska samhället? Huruvida man vill tolka berättelserna som en spegling av en historisk realitet beror förstås på hur man betraktar socialdemokratins gärning. Det som talar emot uppfattningen är som jag nämnde, det faktum att Sverige

¹⁶⁷ Ibid. s. 48-49

¹⁶⁸ Andersson, s. 49

aldrig har haft arbetsplikt i kollektivt ägda fabriker. Däremot menar jag att det är möjligt att betrakta berättelserna som representationer av i Sverige historiskt sett starka idéströmningar. Viljan att tjäna varandra som kommer till uttryck i citatet ovan uppvisar också likheter med lutheransk teologi, där det gudomliga anses återspeglas i andra människor och att det därför är möjligt att tjäna Gud genom att tjäna den andre. Jag har dock inte belägg för ytterligare lutheranskt inflytande i berättelserna.

Sätter man däremot in dessas tillkomst i en politisk kontext framträder något mycket intressant. Under slutet av 1980-talet vann nämligen liberalismen inflytande i Sverige, och 1991 förlorade den sittande socialdemokratiska regeringen makten till en borgerlig koalition. Mot bakgrund av denna utveckling blir de mytiska berättelsernas funktion som plattform för kritik högst intressant. Jag menar därför att tolkningen av berättelserna som uttryck för en protest mot det ökande liberala inflytandet är relevant.

För att i korthet sammanfatta menar jag att de ideologiska förändringar som sker i berättelserna om utomjordingar och ufon kan förstås som en anpassning till det svenska samhället vid vilken utsagorna börjar spegla inhemska idéströmningar. Berättelserna kan också förstås som en plattform för kritik av det ökade liberala inflytandet i Sverige under perioden. I vilket fall är det tydligt att den nationella kontexten utövar inflytande på det mytiska komplexet, och jag betraktar ”rymdsocialismen” som ett nytt mytem.

MYTISKA FÄLT & SAMMANFATTNING

Sammanfattning

Undersökningen inleddes med ambitionen att undersöka vad som sker med i huvudsak amerikanska berättelser om utomjordingar och ufon i mötet med den svenska kontexten. Jag har under undersökningens gång visat att det sker förändringar på flera plan i dessa berättelser. För att bringa klarhet i hur dessa förändringar sker har jag låtit mig inspireras av antropologen Claude Lévi-Strauss diskussion om mytem, vilken varit mig behjälplig. Förändringarna har sedan analyserats mot bakgrund av händelser på de nationella planen i Sverige och USA under perioden berättelserna växte fram, samt satts i relation till det idéhistoriska arvet i respektive land.

I kapitel ett påvisade jag hur Sverige ges en roll i det utomjordiska dramat genom en omtolkning av historiska och samtida händelser utifrån det mytiska ramverket, varvid nya mytem tillkommer. Förändringarna diskuterades vidare utifrån föreställningen om vissa ”magiska” år i det mytiska komplexet, och mot bakgrund av Sveriges utrikespolitiska hållning under det kalla kriget.

Mitt intryck är att på olika sätt formativa perioder i både Sveriges och det mytiska komplexets historia markeras specifikt i dessa berättelser. Vädarsolstavlan vilken tolkas som en avbildning av ufon härrör till exempel från Gustav Vasas dagar, och tiden för Sveriges statsbildning och tillika religiösa omdaning. Likaså tolkas de så kallade spökflygarna som observerades i Skandinavien i stort antal under 1940-talet som utomjordiska farkoster. Även här menar jag att årtalet kring vilket berättelserna kretsar är viktigt då observationerna gjordes 1946, ett år innan Arnolds sedermera klassiska dito. Jag menar att man på detta sätt ”mutar in” Sveriges roll i ufo-historien som föregående USA:s.

Intressant är också sättet på vilket Sveriges utrikespolitiska roll under det kalla kriget dras in i berättelserna och motiverar den utomjordiska närvaron. De utomjordiska farkosterna förefaller nämligen mest använda Sverige som en bas, från vilken man observerar mer intressanta länder som Tyskland och USA. Valet av Sverige som bas för spionverksamheten förklaras med att landet har en lång tradition av fred och att riskerna för fientlig aktivitet riktad mot ufona därför är liten.

Vidare tolkas äldre observationer av ”spökplan” från 1930-talet som utomjordiska farkoster. Enligt min mening utgör resonemanget ett illustrerande exempel på

flexibiliteten i det mytiska komplexet, då även till synes bekanta föremål kan omtolkas inom ramen för utomjordisk närvaro. Föreställningen om dubbelgångaren där ett föremål eller en person inte är det den förefaller vara återkommer också i andra berättelser. Kontaktpersonen Ante Jonsson ersätts till exempel under en resa med ufo av en fysisk kopia av sig själv. Berättelsen om Jonsson påminner också innehållsmässigt om äldre föreställningar, enligt vilka häxor som for till Blåkulla ersattes på samma sätt.

Även nordisk mytologi omtolkas varvid de gamla gudarna Oden och Tor uppfattas som utomjordingar vilka färdades med ufon. Berättelserna illustrerar även fysikaliseringen av uppfattningar om mytiska berättelser, vid vilken de anses beskriva autentiska historiska händelser. Samtida händelser dras emellertid också in i den mytiska berättelsen, ubåtsobservationerna under 1980-talet tolkas till exempel som beskrivningar av ufon som färdades under havsytan för att undgå upptäckt.

I kapitel två visar jag att det sker förändringar i två större teman i det mytiska komplexet, konspirationsteorier och bortförandeberättelser. Förändringarna har vidare diskuterats mot bakgrund av svenska skolreformer under den senare hälften av 1900-talet, utpräglat amerikanska konspirationsteorier och de båda ländernas roll under det kalla kriget.

Inspirerad av Lévi-Strauss har jag brutit ner berättelserna om bortföranden i mytem och konstaterat att parallellerna till sexuella övergrepp, föreställningarna om hybrider mellan människor och utomjordingar, och stöld av dessa foster faller bort i det svenska materialet. Kvar finns mytem om bortförelser, liminala situationer, drömlika tillstånd, bländande ljussken, djurstympningar och medicinska undersökningar. Jag menar att en möjlig förklaring till att de sexuella aspekterna saknas i materialet är att de amerikanska berättelserna har influerats av en specifik litterär genre som uppvisar stora likheter med bortförandeberättelserna. Intressant nog så censurerade de svenska författarna till viss del materialet då de återberättade de amerikanska utsagorna. Man nämner inte gärna parallellerna till sexuella övergrepp i berättelserna även om det är uppenbart att författarna känner till dessa, varför mytemet kan anses fullständigt försvinna. Jag menar också att 1950-talets sexualliberalisering, vilken kommer till uttryck i den obligatoriska sexualundervisningen i grundskolan 1955, kan ha bidragit till att inga berättelser om övergrepp förekommer. Det är nämligen möjligt att betrakta berättelserna som en arena på vilken kvinnor kan diskutera sexualitet utan att bli nervärderade, då de i berättelserna är försvarslösa. Jag menar här att den svenska sexualundervisningen kan ha fört diskussionen ut i ljuset.

Föreställningen att utomjordingar stympar och för bort djur kommer till uttryck i en berättelse om en älg som har avlidit under mystiska omständigheter. Berättelsen är emellertid inte särskilt tydlig. En intressant likhet mellan de amerikanska berättelserna där kor och hästar förs bort mest frekvent och berättelsen om älgen är det faktum att samtliga djur kan uppfattas som nationella symboler. Kor och hästar kan här ses som sammanlänkade med den amerikanska, ofta romantiserade "vilda västernkulturen" medan älgen ofta förknippas med Sverige.

Beträffande konspirationsteorierna i kapitel två tillkommer i den svenska miljön ett nytt mytem som rör FOA. Berättelserna handlar främst om existensen av hemlig underavdelning till FOA som anses operera från försvarsstaben, som tidigare hade hand om undersökningar av ufo-observationer. Denna hemliga organisation anses vidare ha ett eget arkiv där de mest intressanta rapporterna av ufo-observationer finns. FOA anklagas även för att censurera och undanhålla vissa av dessa rapporter. Att konspirationsteorierna begränsas till FOA menar jag beror på att det i Sverige till skillnad från i USA inte finns en tradition av konspiratoriskt tänkande, vilket framhålls av statsvetaren Erik Åsard.

Att just FOA blir föremål för konspirationer är intressant med tanke på att myndigheten konkurrerade med ufologerna om ufo-observationer. Ett sätt att betrakta berättelserna om FOA är som uttryck för en konflikt mellan etablerade vetenskapsmän och lekmän, där de senare ville erkännas som seriösa forskare. Kännedomen och tilltron till amerikanska konspirationsteorier bidrog här, menar jag till att motståndet från den etablerade forskarkåren kom att tolkas som en konspiration från FOA:s sida i syfte att dölja uppgifter om den utomjordiska närvaron.

Men in Black är en central föreställning i de amerikanska berättelserna som inte har funnit sig tillrätta i det svenska klimatet. Här rör det sig emellertid inte om ett bortfall av mytemet som i fallet med de sexuella aspekterna hos bortförandeberättelserna, då de amerikanska utsagorna återberättas. Snarare menar jag att mytemet inaktiveras, då inga inhemska berättelser om möten med Men in Black framträder. Åsard menar att föreställningen om att en liten grupp försöker underminera samhällsordningen är specifikt amerikansk, vilket kan förklara inaktiveringen av mytemet. Jag menar också att berättelserna om Men in Black speglar USA:s roll under det kalla kriget snarare än Sveriges, med spionage, kontraspionage och existensen av en mäktig säkerhetstjänst vars agenter kunde gripa i princip vem som helst.

I det tredje kapitlet har jag visat att det även sker ideologiska förändringar i de mytiska berättelserna. Dessa har sedan diskuterats mot bakgrund av den politiska situationen i

Sverige under tiden för berättelsernas uppkomst, och den durkheimianska föreställningen om religiösa myter som representationer av samhällets villkor och värderingar.

I berättelserna om besök på andra planeter har framkommit att dessa i vissa fall beskrivs som socialistiska till styrelseskicket. Det finns också utsagor om vad jag uppfattar som kommunistiska revolutioner i rymden, samt beskrivningar av kollektivt ägda industrier i vilka invånarna har arbetsplikt. Likaså är terminologin som används socialistiskt och kommunistiskt genomsyrad. Många av varningarna som riktas till mänskligheten betonar vidare behovet av social rättvisa och ett utjämnande av sociala klyftor, ett resonemang som för tankarna till folkhemsideologin under efterkrigstiden.

Jag menar också, i likhet med Rothstein, att det är möjligt att betrakta berättelserna som en plattform för kritik mot rådande omständigheter. Sättet på vilket de harmoniska rymdvärldarna kontrasteras till förhållandena på jorden kan tolkas så. Under perioden för berättelsernas tillkomst, det sena 1980-talet och framåt vann liberalismen politiskt inflytande i Sverige, ett faktum som styrker hypotesen om berättelserna som en plattform för samhällskritik.

För att sammanfatta utvecklingen av de mytiska berättelserna i den svenska kontexten menar jag att följande nya mytem har skapats: FOA:s mörkläggning av ufo-frågan, den försvunna pärmén, hemliga FOA-arkiv, hemlig FOA-forskning, den döda älgén, dubbelgångare, rymdsocialism, ubåtsjakten under 1980-talet, spökflygarna, Oden och Tor som utomjordingar, vädersolstavlan, och ufo-landningen i Ängelholm. Mytem som bortfaller är paralleller till sexuella övergrepp hos bortförandeberättelserna, hybridfoster samt stölden av dessa, medan Men in Black-berättelserna inaktiveras.

Jag nämnde inledningsvis att jag avsåg att testa huruvida Meyer-Dietrichs resonemang kring flexibiliteten i myter gick att applicera på mitt material. Undersökningen har visat att detta är fullt möjligt.

Resultatet är givetvis beroende av mina metodologiska avgränsningar. Jag välkomnar därför vidare forskning i de mytiska berättelsernas utveckling inom i synnerhet New Age-grenen inom den svenska ufo-rörelsen. Inom denna finns också flera kvinnliga författare. Forskning i detta material kan därför skänka ytterligare kunskap, i synnerhet beträffande bortförandeberättelserna, som jag menar till viss del censurerades i materialet jag undersökt. Internets roll i spridandet av berättelser om utomjordingar och ufon är heller inte att underskatta. Med tanke på den roll som elektronisk media har kommit att spela ser jag därför gärna vidare forskning i denna typ av källmaterial. Det finns slutligen ytterligare otaliga teman som lämpar sig för vidare studier, då jag bara översiktligt har berört två.

De mytiska berättelsernas nutida utveckling

Jag har nu visat att en mängd förändringar sker med de mytiska berättelserna. Något som blev uppenbart redan under skapandet av metodologiska avgränsningar är det faktum att materialet inom gränserna ”självdör”. De ufologiska böcker som har skrivits relativt nyligen är samtliga författade av personer som har varit aktiva inom rörelsen under lång tid, och inga nya författare verkar framträda. I detta stycke kommer jag därför att utifrån den källmaterialsmissiga situationen framlägga en möjlig tolkning av utvecklingen som sker. Jag har diskuterat två möjliga förklaringar till ”tratteffekten” i materialet, att berättelserna idag utvecklas inom en New Age-kontext och att Internet har blivit det nya mediet genom vilket berättelser om utomjordingar och ufon förmedlas. Den första förklaringen kommer här att diskuteras mer ingående.

Utifrån utvecklingen i källmaterialet kan man ställa frågan om vi ser slutet på föreställningar om utomjordingar både i Sverige och globalt. Jag menar att så inte är fallet, men att grupperna som upprätthåller dessa föreställningar byts ut. Den teknikorienterade grenen, som har producerat det mesta av mitt material dör här ut, till förmån för New Age-delen av rörelsen.

Jag har fått intrycket av att också äldre kontaktpersoner idag dras in i New Age-rörelsen. Samtidigt populariseras ufo-motivet och får fäste i vardagskulturen, som jag nämnde i förordet. Rothstein menar att ufo-rörelsens nedgång beror på det kalla krigets slut, då den var ett uttryck för kärnvapenrädslan.¹⁶⁹ Jag vill emellertid peka på en annan möjlig förklaring. Olika teorier kan, menar jag, belysa skilda aspekter av berättelserna och på så sätt öka förståelsen för dessa. Här vill jag poängtera att jag inte anser det existera endast *en* underliggande funktionell nivå hos berättelserna, utan att det sker förändringar även på denna nivå, på såväl samhällsplanet som det personliga planet. Ambitionen är här därför endast att framhålla två funktioner som berättelserna kan tänkas ha på samhällsplanet, och visa hur dessa förändras.

Berättelserna som uttryck för en tilltro till tekniken

Gabriella Gustafsson, religionshistoriker vid Uppsala universitet talar om en andra, underliggande nivå i mytiska berättelser som hon benämner *potentiell myt*. Gustafsson illustrerar sin poäng med berättelser från det gamla romerska riket, och pekar på att det bakom de gudar och hjältar som behandlades existerade ett underliggande lager av

¹⁶⁹ Rothstein, s. 42

föreställningar som handlade om Roms storhet. Gudarna och övriga figurer på den första nivån av myten är emellertid utbytbara medan den mer otydliga, underliggande nivån inte förändras. Denna andra nivå kan istället införliva andra mytiska motiv men behålla sina grunddrag. Myten om Rom existerade inte som en klart definierad enhet menar Gustafsson, utan var effektiv tack vare sin flexibilitet och anpassningsförmåga.¹⁷⁰ Som jag nämnde menar jag att det inte existerar *en* underliggande nivå. Betraktar man de mytiska berättelserna om utomjordingar som ett första mytiskt lager, menar jag emellertid att en tänkbar underliggande berättelse skulle röra tekniken.

Michael Godhes resonemang kring hur berättelserna under det kalla kriget fungerade som en arena på vilken tron på framtiden och tekniken återerövrades får mig att fråga om det inte är möjligt att uppfatta föreställningarna om utomjordingar och ufon som ett uttryck för vår tilltro till tekniken snarare än som en rädsla för den. Den underliggande andra mytiska nivån som Gustafsson talar om skulle då i berättelser om utomjordingar handla just om tilltron till tekniken. Accepterar man tanken att utsagorna endast utgjorde en första nivå i en mytisk berättelse om tekniken menar jag att det är relevant att fråga om ufo-rörelsens nedgång inte kan bero på att den underliggande nivån har funnit andra berättelser att knyta till sig. Om så är fallet är det möjligt att betrakta utomjordingar och ufon som ett språk som inte längre är gångbart. Vilka nya berättelser som skulle kunna tänkas utgöra den första nivån är förstås svårt att säga. Jag kan emellertid inte avstå från att spekulera i frågan. I USA har jakten på vad man uppfattar som terrorister under de senaste åren visat på förträffligheten i den moderna tekniken, vilket kommer till uttryck i precisionsbombningar, direktsända krig och dylikt. Eftersom föreställningarna om utomjordingar i huvudsak utvecklades inom den amerikanska kontexten menar jag att detta är en möjlig tolkning. Även Science Fiction TV-serier skulle kunna spela en roll som förmedlare av tilltron till tekniken.

Återförtrollningen av västvärlden

Berättelser om ufon och utomjordingar lever emellertid vidare. Flera forskare har påtalat att de populariserats och att föreställningarna trivialiserats. Partridge talar istället om populärkulturen som en nyckel till en återförtrollning av västvärlden, och bygger resonemanget på tänkare som sociologen José Casanova. Oavsett om det rör sig om musik, film eller litteratur så ger populärkulturen uttryck för människors religiositet

¹⁷⁰Gustafsson, Gabriella (1997). ”Romersk historieskrivning: myter på två nivåer”. I Sundqvist, Olof & Svalastog, Anna Lydia. (red.) *Myter och Mytteorier: Religionshistoriska diskussioner och teoretiska ansatser*. Uppsala: Swedish Science Press, s. 88-89

menar han. Ufon och utomjordingar utgör här ett exempel på de teman som avhandlas.¹⁷¹

Jag menar här att det är möjligt att uppfatta de mytiska berättelserna som *både* ett uttryck för en föreställning om teknikens förträfflighet, och som ett led i ett återförtrollande av västvärlden. Det som har skett är att föreställningen om tekniken knutit an till andra berättelser, varvid den teknikintresserade grenen av ufo-rörelsen dör ut. Berättelserna lever dock vidare i vardagskulturen och inom New Age-rörelsen.

Kritik som kan framföras mot resonemanget är att det i praktiken inte alltid existerar en så stor skillnad mellan New Age-grenen och den teknikorienterade dito. Jag menar emellertid att det på en strukturell nivå är möjligt att betrakta utvecklingen på detta sätt. Resonemanget förklarar dock inte varför berättelserna om utomjordingar och ufon skulle bli omoderna för att förmedla en tilltro till tekniken.

För att återknyta till diskussionen om källmaterial menar jag att den ”tratteffekt” som kommer till uttryck beror på att detta i hög utsträckning har författats av teknikorienterade ufologer. Då föreställningarna om tekniken fann nya berättelser att knyta till sig dog grupperna som producerade materialet småningom ut, en process som ännu inte är avslutad. Det sker med andra ord en förändring av grupperna som upprätthåller föreställningarna. Det är inte längre de teknikorienterade ufologerna som förmedlar dessa utan populärkulturen och New Age-rörelsen, vars material faller utanför mina avgränsningar.

Karta över mytem och mytiska fält kopplade till föreställningar om ufon och utomjordingar

Inspirerad av Claude Lévi-Strauss diskussion kring mytem har jag brutit ner berättelserna om utomjordingar och ufon i mindre delar för att klargöra hur dessa utvecklas. Jag avser här att dels knyta samman säcken genom att visa hur förändringen kommer till uttryck och dels hur innehållet i berättelserna skiljer sig åt mellan olika författare. För att göra detta har jag skapat en karta över de mytem som jag har diskuterat i uppsatsen. De mörkgrå fälten i modellen representerar berättelser som inte får genomslag i Sverige, medan de vita fälten är amerikanska berättelser som återberättas eller får svenska motsvarigheter. De grå i sin tur är nya mytem som har växt fram i den svenska miljön. Här vill jag poängtera att det finns ytterligare mytem i det mytiska komplexet, i synnerhet inom den amerikanska kontexten. Inte heller har jag kartlagt samtliga förändringar i de svenska berättelserna. Jag syftar här endast till att ge

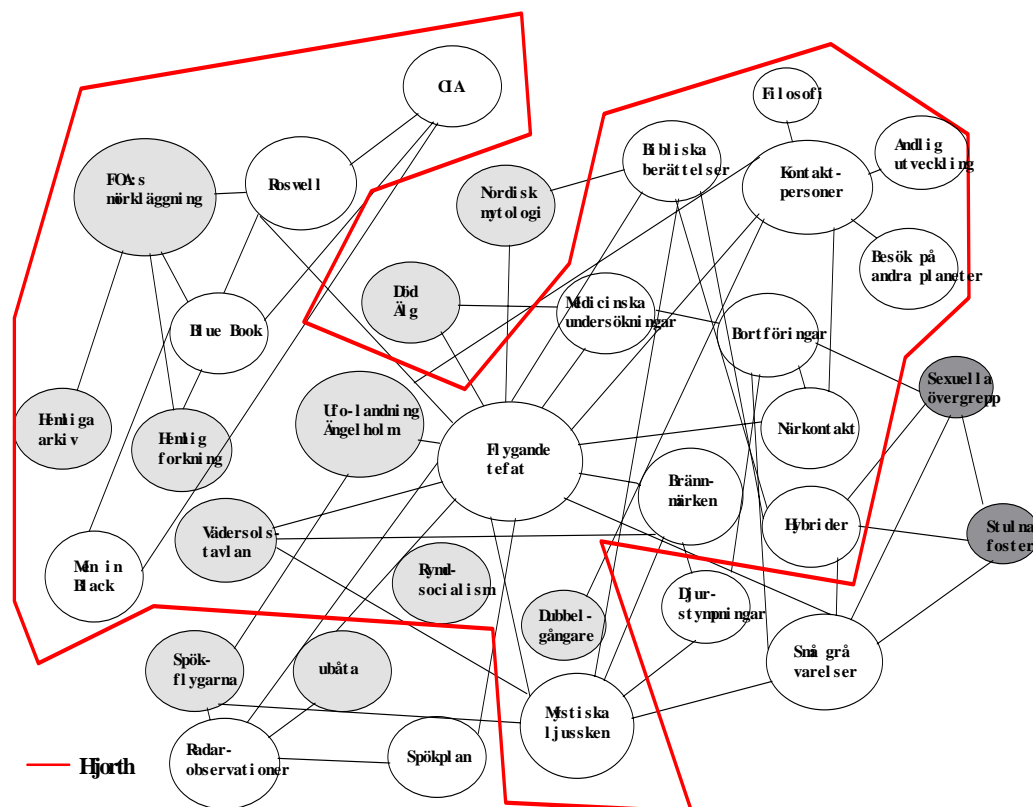
¹⁷¹Partridge (2004) s. 53-54

en översikt av dem som jag uppfattar mest centrala mytemen, för att illustrera hur berättelserna förändras.

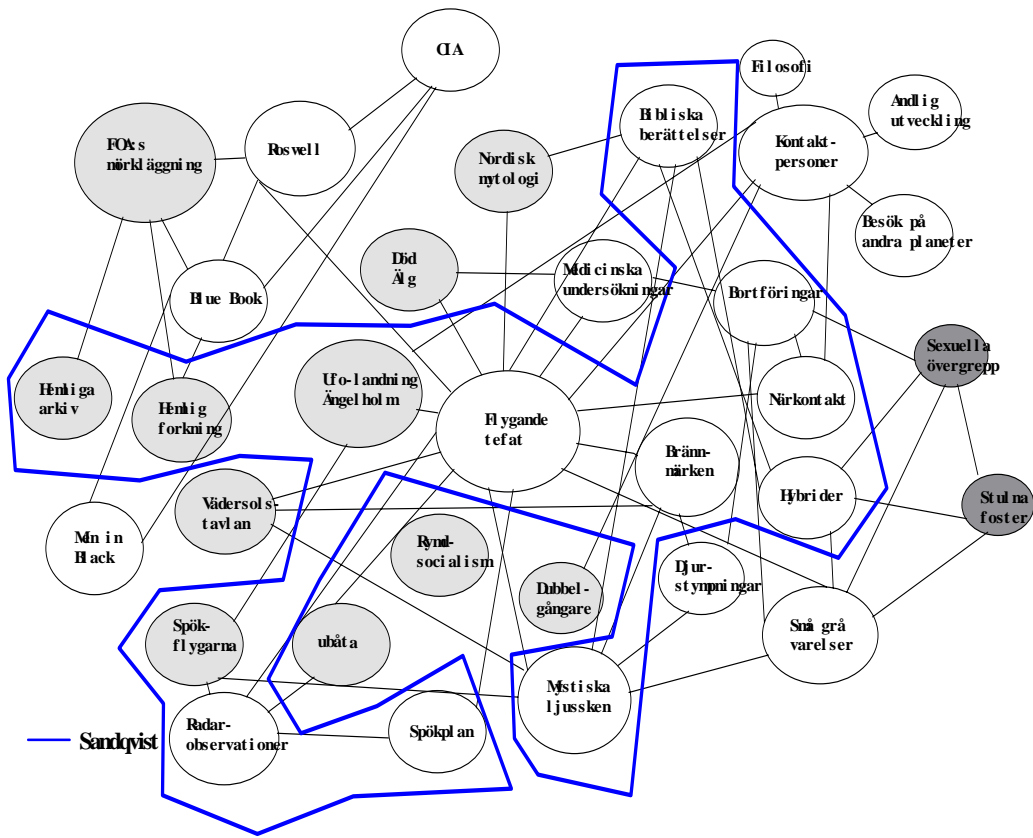
Mytem-kartorna är inspirerade av den lingvistiska diskussionen kring *semantiska fält*, d.v.s. sättet på vilket ett givet språks ordförråd strukturerar ett specifikt begreppsområde. Mytemen i modellerna nedan är därför strukturerade efter hur de anses hänga samman. Fälten som ufologerna representerar benämns vidare som mytiska fält.

Jag har valt att låta två ufologer, Sune Hjorth och Erland Sandqvist illustrera hur personer inom ufo-rörelsen i praktiken väljer mellan mytem då de skapar sina mytiska berättelser. Det är emellertid inte enbart ufologer emellan som innehållet i fälten varierar, detta förändras och utvecklas även hos enskilda personer. Jag har valt att låta Boris Jungkvist illustrera denna process, då han har producerat flest böcker av ufologerna, och skillnaderna mellan innehållet i dessa är stor. Det första fältet representerar här hans första bok medan det andra visar på valet av mytem i den sista.

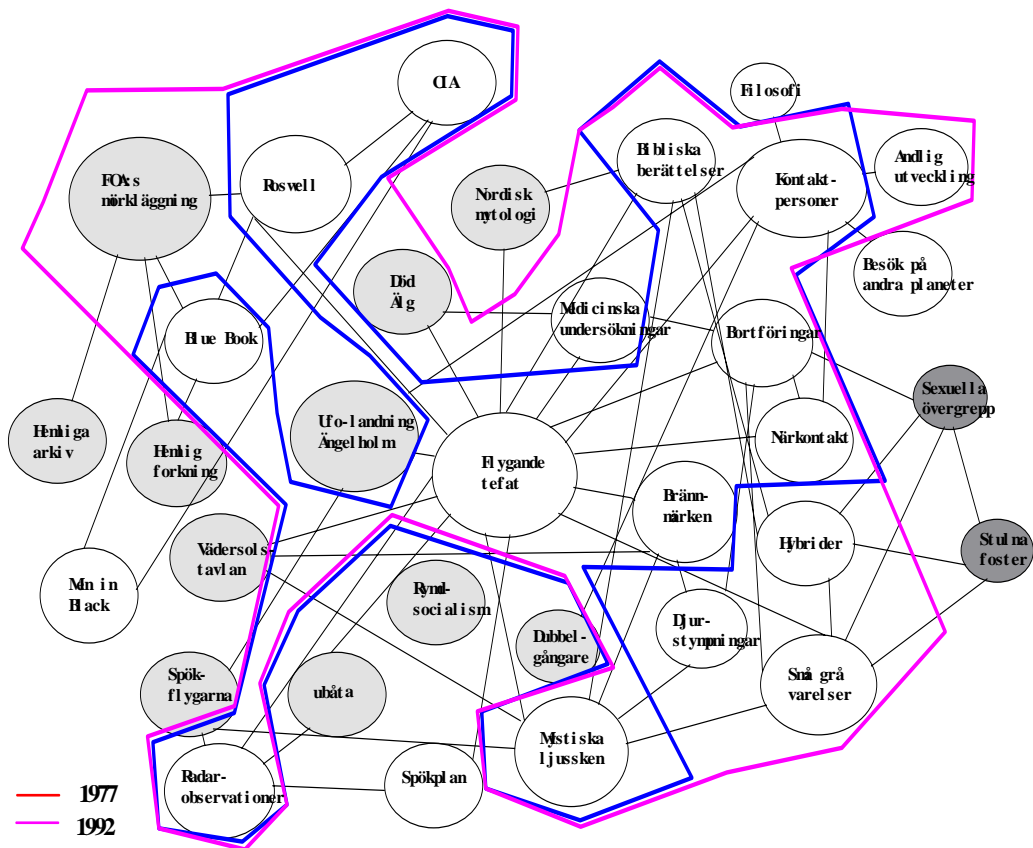
Mytiskt fält hos Sune Hjorth

Mytiskt fält hos Erland Sandqvist

Mytiskt fält hos Boris Jungkvist

Hjorths mytiska fält innefattar många mytem som rör kontakt mellan utomjordingar och människor. Denna är emellertid enbart positiv och inga negativa aspekter som bortföranden eller medicinska experiment förekommer. Fältet omfattar också åtskilliga konspirationsteorier. Sandqvist är mer teknikintresserad, vilket kommer till uttryck i valet av mytem i hans mytiska fält. I likhet med Hjorth omfattar inte fältet de negativa aspekterna av kontakten i det mytiska komplexet. Han är emellertid inte lika intresserad av konspirationsteorier, i synnerhet inte inom den amerikanska kontexten. I Jungkvists fall illustrerar hans båda mytiska fält tydligt hur intresset för konspirationsteorier ökar, och kommer att omfatta fler och fler mytem om FOA, vilket jag diskuterade i kapitel två. Det sker även en utveckling under vilken Jungkvist fält kommer att innefatta fler av de negativa aspekterna hos det mytiska komplexet, som djurstympningar och bortföranden.

Subjektivitet i det mytiska komplexet

Inledningsvis nämnde jag frågan om mytens subjektivitet. Jag menar att undersökningen, som manifesteras i kartan över mytem visat att det mytiska komplexet i relativt hög grad är subjektivt då det är möjligt för den enskilde att välja vilka mytem som skall ingå i hans mytiska berättelse, samt skapa egna. Berättaren är dock beroende av kontexten inom vilken han verkar. Det är till exempel en viss skillnad mellan det amerikanska och det svenska mytiska komplexet. Innehållet i de mytiska berättelserna skiljer sig också grupper emellan. På det personliga planet är det ändå möjligt att välja relativt fritt, och tillägna sig nya föreställningar vilket Jungkvist illustrerar. Påståendet att en myt alltid innehåller vissa givna delar är alltså en grav förenkling, och valet av mytem istället beroende av både den enskilde författaren och gruppen han tillhör. Det finns med andra ord utrymme för den enskildes agens inom strukturen denna rör sig, tvärt emot mitt tidigare antagande att författarna endast representerar denna.

Myter, skrönor och makt

Frågan om vad som skiljer en myt från en saga, legend eller en skröna berördes också i inledningen. Jag menar att diskussionen om klassificering av berättelser slutligen bottnar i frågan om makt, där den definierande parten både har möjlighet att avfärda berättelser som vandringsägner och skrönor, och upphöja dem till religiösa myter.

Jag har inledningsvis visat på likhet mellan föreställningarna om utomjordingar och ufon och andra trossystem. Undersökningen har också visat hur ufologerna både håller dessa föreställningar för sanna samt tolkar världen utifrån dem, i likhet med hur

förespråkare för olika religiösa traditioner tolkar världen utifrån religionens ramverk. Utifrån diskussionen vill jag därför fastslå att berättelserna bör uppfattas som uttryck för en livsåskådning, bland andra, och att de i högsta grad kan betraktas som mytiska narrativ. Jag menar med andra ord att det är dags att uppvärdera dessa ”skrönor” till folkreligiösa berättelser.

REFERENSER

Elektroniska källor

Nationalencyklopedins hemsida

<http://ne.se> (2006-05-28)

Riksorganisationen UFO-Sveriges hemsida

<http://www.ufo.se> (2006-05-13)

Skolverkets hemsida

<http://www.skolverket.se> (2006-05-01)

Totalförsvarets forskningsanstalts hemsida

<http://www.foi.se> (2006-05-07)

Stockholms medeltidsmuseums hemsida

<http://www.medeltidsmuseet.stockholm.se> (2006-06-03)

Muntliga källor

Telefonsamtal med Håkan Blomqvist den 15 mars 2006.

Tryckta källor

Hjorth, Sune & Jonsson, Ante (1989). *Fantastiska resor med UFO: Besök hos utomjordiska civilisationer*. Göteborg: Zindermans.

Hjorth, Sune (1991). *Den dolda sanningen om UFO*. Göteborg: Zindermans.

Håkansson, Bjarne (1973). *UFO-gåtan*. Täby: Larson, Solna: Seelig.

Jungkvist, Boris (1977). *UFO - en fantastisk verklighet*. Göteborg: Zindermans.

(1980) *Besökare från kosmos: De flygande tefatens gåta*. Göteborg: Zindermans.

(1983) *"Flygande tefat" - kosmiska rymdskepp: ny forskning kring UFO-mysteriet*. Göteborg: Zindermans.

(1989) *Kontakt med UFO! : Utomjordiska intelligenser är här!* Göteborg: Zindermans.

(1992) *UFO - bevis för liv i rymden*. Göteborg: Zindermans.

Lindgren, Sten (1997). *Dialog med kosmisk kultur*. Horndal: Regnbågsförlaget.

Rehn, Gösta (1966). *De flygande tefaten: Dokument och teori*. Göteborg: Zindermans.

(1972) *Tefaten är här!* Göteborg: Zindermans.

- Sandqvist, Erland (1987). *Spökflygarna -46: dagens UFO-fenomen – forntidens änglabesök: en dokumentärskildring av den mest omdebatterade företeelsen på sin tid: fakta och spekulationer kring en fyrtioårig gåta*. Stockholm: Nyblom.
- Svahn, Clas & Carlsson, Gösta (1995). *Mötet i gläntan: [Sveriges mest kända närkontakt med UFO]*. Norrköping: Parthenon.
- Stigsjö, Staffan (1973). *Tefatsfolket ser oss*. Göteborg: Zindermans.
- (1974) *Tefatsfolket - vänner eller fiender?* Göteborg: Zindermans.
- (1977) *Tefatsfolket har landat!* Göteborg: Zindermans.

Litteraturförteckning

- Andersson, Pia (2000). "Flygande tefat och rymdvarelser som religion: 1500-talet till 1950-talet". I Carlsson, Carl-Gustav & Frisk, Liselott (red.) *Gudar och gudinnors återkomst: studier i nyreligiositet*. Malmö: Team offset & media.
- Ankarloo, Bengt (1984). *Trolldomsprocesserna i Sverige*. Andra uppl. Stockholm: Inst. för rättshistorisk forskning.
- Denzler, Brenda (2001). *The Lure of the Edge: Scientific Passions, Religious Beliefs and the Pursuit of UFOs*. University California Press.
- Gilhus, Ingvild Aaelid & Mikaelsson, Lisbeth (2003). *Nya perspektiv på religion*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Godhe, Mikael (2004). "Ufon som ångestdämpare". I *Forskning och Framsteg*, nr. 1.
- Grünschuss, Andreas (2003) "Ufological Discourses in Germany". I Partridge, Christopher (red.) *UFO-religions*. Routledge.
- (2004) "Waiting for the "Big Beam": UFO Religions and Ufological Themes in New Religious Movements". I Lewis, James R. (red.) *The Oxford handbook of New Religious Movement*.
- Gustafsson, Gabriella (1997). "Romersk historieskrivning: myter på två nivåer". I Sundqvist, Olof & Svalastog, Anna Lydia. (red.) *Myter och Mytteorier: Religionshistoriska diskussioner och teoretiska ansatser*. Uppsala: Swedish Science Press.
- Hammer, Olav (1998). "New Age: en modern folktro". I *Forskning och Framsteg*, nr. 4
- (2004) Ny, utök. och omarb. utg. *På spaning efter helheten: New Age – en ny folktro?* Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Lévi-Strauss, Claude (1962). *Structural Anthropology*. vol. 2. Penguin Books.
- Meyer-Dietrich, Erika (1997). "Mytens plats i religionsekologin". I Sundqvist, Olof &

- Svalastog, Anna Lydia. (red.) *Myter och Mytteorier: Religionshistoriska diskussioner och teoretiska ansatser*. Uppsala: Swedish Science Press.
- Modée, Johan (2005). "Två UFO-religioner: Heavens Gate och Raëlitiska rörelsen". I *Hjärnstorm*.
- Partridge, Christopher (2003). "Understanding UFO Religions" I Partridge, Christopher (red.) *UFO Religions*. Routledge.
- (2004). "Alternative Spiritualities, New Religions, and the Reenchantment of the West". I Lewis, James R. (red.) *The Oxford handbook of new religious movements*.
- Rothstein, Mikael (2001). *UFO: Myten om rymdvarelser och flygande tefat*. Nora: Nya Doxa.
- Rydving, Håkan (1997). "Den svårfångade myten – och religionshistorien". I Sundqvist, Olof & Svalastog, Anna Lydia. (red.) *Myter och Mytteorier Religionshistoriska diskussioner och teoretiska ansatser*. Uppsala: Swedish Science Press.
- Saliba, John. A (1995). "Religious Dimensions of the UFO Phenomena". I Lewis, James. R (red.) *The Gods Have Landed*. State University of New York Press.
- Thompson, Keith (1991). *Angels and Aliens: UFOs and the mythic Imagination*. Fawcett Columbine.
- Whitmore, John (1995). "Religious Dimensions of the UFO Abductee Experience". I Lewis, James R. (red.) *The Gods Have Landed: New Religions From Other Worlds*. State University of New York Press.
- Åsard, Erik (2006). *Det dunkelt tänkta – Konspirationsteorier om mordet på John F. Kennedy och Olof Palme*. Stockholm: Ordfront.

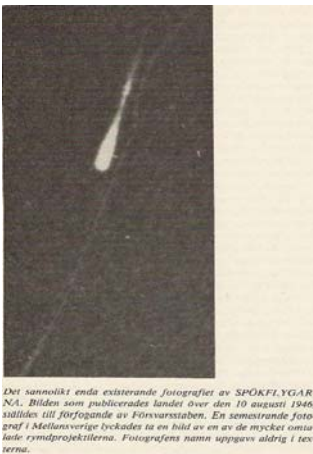
Appendix 1. Bilder

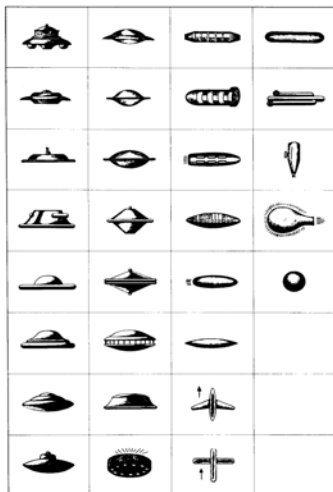
Vädersolstavlan. På himlen syns de tecken som påstås vara utomjordiska farkoster. Källa: Stockholms medeltidsmuseums hemsida.

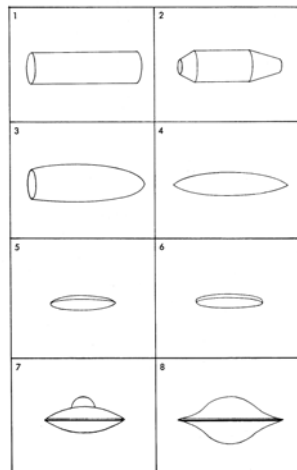
Kontaktpersonen Gösta Carlsson intill ufo-monumentet som han har låtit uppföra utanför Ängelholm. Till höger syns också minnestavlan som finns på platsen. Foto Clas Svahn. Källa: Svahn & Carlsson, s. 117-118.

Ett fotografi av vad Sandqvist menar är en av spökflygarna från 1946. Källa: Sandqvist, s. 74.

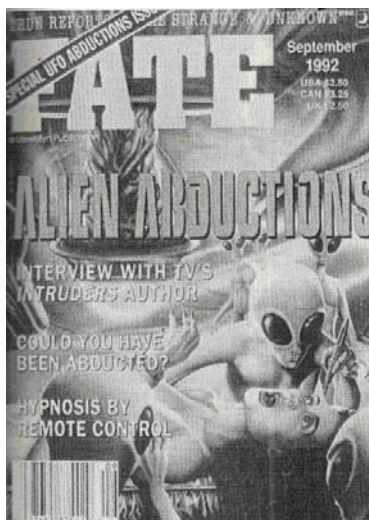
Vanliga förekommande UFO-typer.

13

Kategoriseringar av olika ufo-typer, ett vanligt inslag i materialet.

Källor: Jungkvist (1977) s. 159, samt Håkansson, s. 13.

En illustration av en kvinna som förs bort av utomjordingar, från amerikanska *Fate Magazine*. Källa: Whitmore, s. 67.

Bilden av FOA:s "försvunna" pärm. Källa: Sandqvist, s. 16.